

VIER DAGEN IN MEI

DE GREDEL GEBROKEN
DE SLAG OM DE DODENDAM
DUITSERS IN HET NAUW
WIE GAAT ER MEE NAAR ENGELAND VAREN?
DE DUITERS KRIJGEN HAAST
VUURZEE OVER DE MAASSTAD
TUSSEN WAL EN SCHIP
VLUCHT ZONDER ZIN
NEDERLAAG EN WANHOOP
BALANS VAN VIJF DAGEN

14

Nederland was van neutraal land plotseling een van de 'geallieerden' geworden, samen met een tiental andere landen gewikkeld in de strijd tegen nazi-Duitsland. De belangrijkste taak van het kabinet en het militaire opperbevel was dan ook te pogen het nieuwe bondgenootschap zo snel mogelijk inhoud te geven. Dat betekende in de gegeven situatie in de eerste plaats: rechtstreekse militaire hulp van Engeland en Frankrijk. De gevolgen van het neutraliteitsbeleid bleken nu hoogst ernstig. Wel was er — informeel — enig overleg geweest met Franse en Engelse militaire autoriteiten, maar aan concrete afspraken over een gezamenlijk verdedigingsplan was men in de verste verte niet toegekomen. Aan de nu door Nederland geuite wensen kon Frankrijk noch Engeland voldoen. Frankrijk zond met bekwame spoed — de voorhoeden arriveerden al op de tiende mei in Nederland — troepen, maar onvoldoende om invloed op het strijdverloop te kunnen hebben; Engeland bleek weinig meer ter beschikking te hebben dan een aantal schepen voor transportdoel-einden en technische eenheden om enkele vernielingen uit te voeren.

Zo stond Nederland alleen in de strijd tegen de Duitse overmacht. Ondanks het grote verschil in kracht, de geringe geoefendheid en het beperkte en verouderde materieel waarover men beschikte, hield het Nederlandse leger vijf dagen stand. Toen het tenslotte de wapens neerlegde, gebeurde dat niet omdat men militair verslagen was, maar omdat een voortzetting van de uitzichtloze strijd ontelbare slachtoffers onder de burgerbevolking tot gevolg zou hebben gehad door de Duitse terreur, die zich, na Rotterdam, op de steden Utrecht, Amsterdam, Den Haag en Haarlem dreigde te richten.

Koningin en regering waren inmiddels — na lang aarzelen — naar Engeland vertrokken om in vrijheid de strijd tegen de overweldiger voort te zetten en de verbindingen met de koloniën te handhaven. Enkele duizenden landgenoten waren er op het laatste moment in geslaagd eveneens aan de greep van de Duitsers te ontkomen.

De oorlog had vijf dagen over Nederland geraasd. Behalve een deel van onze soldaten hadden ook tienduizenden burgers hem in al zijn verschrikkingen ontmoet. Velen zwierven nog rond, verdreven van hun woonsteden door het water van de inundaties, door het vuur van de bommen of — in een enkel geval — door overhaaste, zinloze maatregelen. Enkele duizenden Nederlanders waren aan de Duitse aanval ten offer gevallen. In Zeeland, evenals in België en Frankrijk, woedde de strijd nog voort.

A.H.P.

DE STRIJD
OM DE GREBBELINIE

DE GRENDEL GEBROKEN

DRS. P. R. A. VAN IDDEKINGE

De Grebbeberg, hoekpijler van de Valleistelling, strategische grendel op de toegang tot de Vesting Holland. Gezien uit de richting Wageningen: een brede, beboste heuvel, ruim 50 m boven NAP, steil aflopend naar de zich versmallende uiterwaarden van de Rijn, wonderlijk contrasterend met het vlakke, boomgaardrijke land ervóór. Aan de voet het stroompje de Grebbe (of grift), uitmondend in de rivier vlakbij, gereguleerd door een kleine sluis, waarover de straatweg Arnhem-Utrecht met een scherpe bocht omhoog voert. Boven op de heuvel ligt, omgeven door loofbos, Ouwehand's Dierenpark: met zijn unieke collectie levende have, zijn speeltuin en uitkijktoren, een geliefkoosde bestemming

Links: een overzicht van de wijze waarop de felle strijd om de Grebbelinie zich tussen 10 en 14 mei 1940 ontwikkelde. Dank zij het 'toeristische' bezoek van generaal-majoor Zickwolf en andere Duitse verkenneren hadden de Duitsers een goed inzicht in de Nederlandse Grebbe-stellingen, die toch nog drie dagen standhielden.

voor schoolreisjes en dagtochten. Ook buitenlanders komen er graag. In het voorjaar van 1940 schijnen met name Duitsers zich af en toe hier te willen ontspannen; ze beklimmen de uitkijktoren en genieten van het vergezicht — welkome toeristen in deviezenarm Nederland. Een van hen heet Zickwolf. Eind maart, begin april tuurt hij met zijn kijker de omtrek af. Wat boeit hem in deze streek? Verheugt hij zich op het ontluiken van de lentebloesem of interesseren hem misschien de bejaarde verdedigingswerken langs de Grebbe? De bedrijvigheid van Nederlandse militairen in dit gebied kan hem onmogelijk ontgaan; lang niet alle versterkingen, stellingen en versperringen in deze vitale sector van de Nederlandse defensie zijn aan het oog onttrokken en een geschoold waarnemer kan er gemakkelijk zijn conclusies aan verbinden. Nog geen anderhalve maand later is Zickwolf opnieuw onderweg naar de Grebbe — ditmaal in zijn ware gedaante: in het uniform

Rechts: de eenheden die bij de Grebbeberg moesten standhouden in de zogenaamde hoofdweerstandstrook, waren in elk opzicht onvoldoende bewapend. Ze hadden onder andere een schromelijk tekort aan geschut en wat er aan kanonnen stond opgesteld, was voor het merendeel even verouderd als de rest van de bewapening.

van generaal-majoor en als commandant van de Duitse 227e infanteriedivisie, een van de twee divisies die tot taak hebben de Valleistelling te forceren. Na een moeizame IJsselovergang bij Zutphen, moeten Zickwolfs troepen het gedeelte ten noorden van Scherpenzeel voor hun rekening nemen; hoofdaanvalsrichting is aanvankelijk de as Barneveld-Amersfoort. Aanvoerproblemen veroorzaken enige vertraging in de opmars van de 227e divisie over de Veluwe; pas tegen de avond van 11 mei bereiken de eerste eenheden Barneveld. Tegenover zich vinden zij inundaties en de voorposten van het Nederlandse 4e Legerkorps, dat de Valleistelling tussen Scherpenzeel en IJsselmeer verdedigt.

Op die elfde mei is het zuidelijk deel van de Valleistelling al het toneel van hevige gevechten. De Grebbeberg, enkele weken tevoren nog zo zorgvuldig verkend door generaal Zickwolf (wat zijn de Duitsers uit het verslag van zijn uitstapje precies aan de weet gekomen?), is hoofddoel van de Duitse 207e infanteriedivisie, die op 10 mei bij Doesburg en Westervoort de IJssel is overgetrokken, Arnhem en Wageningen heeft bezet en waarvan de artillerie in de afgelopen nacht een intensief vuur op de Nederlandse voorposten heeft geopend. Als stoottroepen fungeren de perfect getrainde eenheden van de *SS-Standarte 'Der Führer'*, die bij de 207e divisie is ingedeeld.

talrijke boomgaarden, die tijdens de mobilisatiewinter niet mochten worden gekapt, maken het gebied onoverzichtelijk en bieden de opdringende vijand goede dekking. De verdediging van de Grebbeberg zelf wordt gevormd door de zogenaamde hoofdweerstandstrook, 1 á 2 km diep. Aan de voorzijde wordt hij begrensd door een frontlijn die, de loop van de Grebbe following, bestaat uit de oude bastions, aangevuld met nieuwe versterkingen; aan de achterzijde, ter hoogte van het Dierenpark, door een zogenaamde stoplijn, waarop een vijandelijke aanval uiteindelijk moet vastlopen. De hoofdweerstandstrook wordt bezet door het 1e en 2e bataljon van 8 R.I.. Gunstig zijn hun po-

Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie

De verdediging van de Grebbeberg is opgedragen aan de 4e divisie, een van de twee divisies van het Nederlandse 2de Legerkorps. Normaal beschikt een Nederlandse divisie over drie regimenten infanterie; de 4e divisie heeft er slechts twee: 8 R.I. en 19 R.I., in totaal zes bataljons (waarvan één in reserve), verspreid over een front van ongeveer 10 km breed. De voorpostenstrook, het gebied aan weerszijden van de straatweg naar Wageningen, wordt bezet door slechts twee compagnieën. Hun consigne luidt: standhouden tot de laatste man. Het terrein waarin zij zich bevinden, te uitgestrekt en niet geïnnundeerd, is vrijwel niet te verdedigen. Veel stellingen zijn nog niet gereed; boerderijen, schuren en de

sities niet, want ook hier is van hogerhand geen toestemming verkregen tot het uitvoeren van noodzakelijke opruiming: de bossen, evenals de boomgaarden in het voorterrein, belemmeren uitzicht en schootsveld. Uitrusting en bewapening van de troepen zijn schromelijk onvoldoende; er is een tekort aan automatische wapens en infanteriegeschut, moderne verbindingsapparatuur is vrijwel niet voorhanden, zelfs veldkijkers zijn zeldzaam. Het gros van de Nederlandse artillerie, op enkele uitzonderingen na al even verouderd als de rest van de bewapening, staat opgesteld ten westen van de spoorlijn Amersfoort-Kesteren, in en om Rhenen. Onmiddellijk na het bericht van de Duitse

Grebbeberg het gevecht kunnen volgen, nemen boven verscheidene stellingen witte vlaggen waar; sommige secties staken de strijd zonder werkelijk in actie te zijn geweest, andere trekken eigenmachtig terug, soms tot ver achter de eigen linies. Een sergeant van een eenheid pantserafweergeschut wordt met nog een aantal manschappen volkomen gedomoraliseerd in Nieuwersluis opgevangen. Een overduidelijk geval van desertie — dat is het oordeel van de commandant van het 2e Legerkorps, generaal Harberts, die in zijn stafkwartier te Doorn met stijgende verontwaardiging de verwarde maar weinig bemoeidigende meldingen uit de Grebbelinie verneemt. Hij vraagt en krijgt toestemming een

Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie

inval is op 10 mei de burgerbevolking van Rhenen en omliggende dorpen geëvacueerd. De eigenaar van het Dierenpark heeft die morgen van de militaire autoriteiten opdracht gekregen alle roofdieren af te maken. 'De heer Ouwehand kon het echter niet over zich verkrijgen om twee jonge ijsbeertjes, een unicum in de wereld, te doden en verborg ze veilig achter in den tuin' — aldus een krantenbericht. Sommige dieren ontsnappen uit hun hokken en zwerven door de bossen. Verschrikte apen en papegaaien zitten in de bomen en dragen met hun onwezenlijk gekrijs bij tot de lugubere sfeer die weldra de Grebbeberg beheerst.

Het Duitse artillerievuur dat in de nacht van 10 op 11 mei losbarst, betekent de vuurdoop voor de verdedigers. 'O, die ontzettende angst in die eerste uren. Die vuurdoop, waarin je

Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie

krijgsraad in te stellen om dergelijke gevallen van plichtsverzaking te kunnen berechten. Er moet een voorbeeld gesteld worden, één doodvonnis zal voldoende zijn om bij de troepen de schrik erin te jagen, meent Harberts. De volgende morgen komt de krijgsraad in aller ijl bijeen; eerst wordt het geval van een gevluchte vaandrig behandeld, maar dat is niet duidelijk genoeg — niet zo duidelijk als dat van de ongelukkige sergeant in Nieuwersluis. De legerkorpscommandant kan gerust zijn: het doodvonnis komt er. Nog diezelfde Pinksterzondag wordt de sergeant gefusilleerd.

Het voorterrein van de Grebbeberg is dan al geheel in Duitse handen. De SS'ers hebben er zaterdagmiddag omstreeks half zes de laatste weerstand opgeruimd; het heeft hun toch nog een hele dag hard vechten gekost. Generaal Harberts weet van dit alles niets; door de gebrekkige verbindingen heeft hij geen overzicht van de situatie en nog steeds meent hij dat de Nederlandse troepen — 'lafaards' noemt hij hen — zich door een handjevol vijanden op de vlucht hebben laten jagen. Driftig gaat hij nu persoonlijk naar het gevechtsgebied, ervaart er — na opnieuw een nacht van hevig Duits artillerievuur — de nerveuze sfeer, blaft de commandant van 8 R.I. af (de voorposten stonden voor het merendeel onder zijn bevel) en gelast dat de inmiddels in de hoofdweerstandstrook verzamelde vluchtelingen, ruim honderd man, onmiddellijk een tegenstoot moeten uitvoeren om de prijsgegeven stellingen te heroveren. Alleen op deze wijze kunnen zij de doodstraf ontgaan. De commandant van 8 R.I. krijgt order hen des-

Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie

meende dat iedere granaat raak moest zijn... Die eerste uren zijn een nachtmerrie' — aldus een sergeant. Veel verliezen veroorzaakt de beschieting niet, maar wel valt een aantal verbindingen uit, zodat effectieve vuursteun aan de voorposten wordt bemoeilijkt.

Vroeg in de morgen van zaterdag de elfde zetten de SS-troepen hun aanval op de voorposten in. Het drieste optreden van deze stoottroepen, vreesaanjagend in hun camouflagepakken, meedogenloos in hun methoden, verrast de Nederlanders. Enkele van de verspreid liggende steunpunten bieden bewonderenswaardige tegenstand en brengen de vijand aanzienlijke verliezen toe. Maar lang duurt het niet of uitkijkposten die vanaf de

H. Lamme

noods met eigen mitrailleurs het voorterrein in te jagen. Tekort aan wapens brengt gelukkig uitstel voor deze waanzinnige actie, het binnendringen van Duitsers in de frontlijn (kort na het middaguur) afstel.

De toestand binnen de hoofdweerstandstrook is al geruime tijd verre van rooskleurig. Slaapgebrek en geruchten over alom aanwezige vijandelijke parachutisten werken demoraliserend; het geluid van in de bossen ontploffende granaten verspreidt angst; nodeloos schieten op alles wat beweegt, ook op eigen troepen die zich verplaatsen (bijvoorbeeld op het 2e bataljon-19 R.I., het reservebataljon dat in de nacht van zaterdag op zondag uit Rhenen naar voren wordt gedirigeerd

reeds gearriveerd. Maar hun optreden is weinig gecoördineerd en hun komst in de inmiddels hevig bedreigde stellingen is nauwelijks voorbereid; de situatie in het onoverzichtelijke bosgebied wordt met het uur chaotischer en de verliezen worden steeds zwaarder.

Ondanks plaatselijk verwoede tegenstand zijn de Duitsers zondagmiddag in groten getale de hoofdweerstandstrook binnengedrongen; zelfs weet een kleine afdeling SS'ers de stoplijn te doorbreken en op te rukken tot de spoorlijn Amersfoort-Kesteren. Een poging, onder dekking van Nederlandse krijsgesvangenen, om via het viaduct over de spoorlijn door te stoten in de richting van Rhenen mislukt, mede dank zij het kordate optreden

van een kleine groep van de Koninklijke Marechaussee onder bevel van kapitein Gelderman. Niet alleen verdedigt deze kapitein dit punt tegen Duitse aanvallen, maar ook moet hij verhinderen dat onordelijk wijkende Nederlandse troepen zich over het viaduct achter de spoorlijn terugtrekken. Die laatste taak leidt vooral zondagavond tot tragische incidenten. Gelderman ziet zich genoodzaakt het viaduct met prikkeldraadversperingen af te sluiten; hij slaagt erin enkele terugtrekkende eenheden te overreden weer naar voren te gaan, maar wanneer plotseling honderden vluchtelingen in paniek het viaduct willen bestormen en niet meer tot rede zijn te brengen, moet hij met zware mitrail-

voor de tegenaanval, 'met klewang en bajonet', maar even voorbij Ouwehand's Dierenpark voornamelijk onder eigen vuur blijft steken), verslindt kostbare munitie. Een sergeant van 8 R.I. noteert: 'Traag kruipt die eerste pinksterdag voorbij. 't Loopt alweer tegen de avond; onverminderd duurt de strijd voort. (...) Lang kunnen we het niet meer uithouden, onze munitie raakt op en wij zijn uitgeput. Af en toe hooren we geruchten van versterking, die op komst is; maar we merken er niets van.'

Inderdaad zijn er die zondag, op last van de Commandant Veldleger en de legerkorpscommandant, verscheidene eenheden ter versterking naar de Grebbeberg onderweg of

Pagina links: in al hun afschuwelijkheid geven deze foto's van gesneuvelde Nederlandse soldaten een beeld van de felle strijd die in de Grebbelinie werd gevoerd bij de wanhopige pogingen de opmars van de Duitse troepen te stuiten. De opnamen werden na de terugtocht van de Grebbeberg gemaakt tijdens het identificeren van de gevallen. Linksonder: wat achtergelaten wapens, sommige nog voorzien van de witte lappen waarmee de uitgeputte verdedigers bekend maakten dat ze zich wilden overgeven.

Boven: de strijd om de Grebbelinie richtte ook grote verwoestingen aan in de dorpen en steden in de buurt. Dit is een beeld van de vernielingen in Rhenen.

leurs het vuur op zijn eigen landgenoten openen. Hierbij vallen slachtoffers, ook in Geldermans groep, maar '...ogenblikkelijk week de donkere massa en de brug bleef toen vrij'.

Tegenaanvallen binnen de hoofdweerstandstrook, soms met veel elan, maar steeds ten koste van ernstige verliezen uitgevoerd, kunnen de Duitsers niet meer verdrijven. De stoplijn is nog grotendeels intact, maar het verband is eruit; de gevechtskracht van de verdedigers neemt snel af — tegen het geweld van deze massale Duitse aanval zijn gebrekig getrainde, vermoeide Nederlandse amateur-soldaten niet opgewassen.

Op maandag 13 mei is achter de spoorlijn,

diep uitgegraven en met prikkeldraadversper- ringen versterkt, een inderhaast geïmprovi- seerde grendelstelling gevormd — een soort stoplijn achter de stoplijn. Deze stelling moet tevens dienen als uitgangspositie voor een door de legerkorpscommandant bevolen te- genaantal van vier van elders aangevoerde, ook al vermoeide bataljons. Een zware Duit- se luchtaanval is een van de oorzaken dat deze aanval niet om half vijf, maar pas om zeven uur 's ochtends kan beginnen. De ba- taljons hebben zich gedurende de nacht ge- concentreerd bij Achterberg en moeten in zuidoostelijke richting oprukken. De aanval verloopt zeer traag en kan door de eigen ar- tillerie nauwelijks worden ondersteund; daar-

Foto-archief Spaarnestad

commandant van het 1e bataljon - 8 R.I., majoor Landzaat; samen met enkele officie- ren en manschappen houdt hij stand in het paviljoen van Ouwehand's Dierenpark. Er moet Duits veldgeschut aan te pas komen om ook dit steunpunt te vernietigen. Majoor Landzaat sneuvelt. Hij is een van de bijna vierhonderd Nederlandse militairen die op de Grebbeberg het leven laten.

Wat er aan verdedigers over is, vloeit aan het eind van die maandag in verwarde colonnes terug in de Vesting Holland.

De strijd om de Grebbeberg is op 13 mei be- slist. Hardnekkige verdediging, met name bij Scherpenzeel, kan niet verhinderen dat ook het noordelijk deel van de Valleistelling nu

Foto-archief Spaarnestad

entegen veroorzaken goedgericht Duits ge- schut en hevige stuka-aanvallen zware verlie- zen. Bovendien wil het toeval dat op hetzelf- de ogenblik de SS-Standarte 'Der Führer' een aanval in de richting van Achterberg inzet, juist in het vak van de Nederlandse tegen- stoot. De SS'ers kennen geen genade, het on- vermijdelijke treffen loopt uit op een slach- ting en, vroeg in de middag, op een chaoti- sche terugtocht in westelijke richting van de Nederlandse overlevenden.

Het 322e Duitse infanterieregiment, dat ter versterking is aangevoerd, ruimt intussen de tegenstand in de stoplijn op de Grebbeberg op. Dat kost nog moeite. Een van degenen die tot het laatst zijn positie verdedigden, is de

Boven: hotel pension café De Grebbe, 'van ouds bekend' en tot voor kort een trefpunt voor de liefhebbers van piepkuikens, was een van de vele huizen en gebouwen die in de hevige gevechten om het bezit van de Grebbelinie verloren gingen. Het brandde in korte tijd tot de grond toe af.

Geheel boven: een van de bijna vierhonderd Nederlandse militairen die in de strijd om de Grebbelinie sneuvelen, was majoor Landzaat. Hij behoorde tot de mannen die in het paviljoen van Ouwehand's Dierenpark tot het laatst standhiielden en pas konden worden uitgeschakeld toen de Duitsers veldgeschut in de strijd brachten.

moet worden ontruimd, ofschoon Zickwolfs 227e divisie hier geen beslissende door- braak heeft weten te forceren.

Een krantebericht van 22 mei meldt de moei- lijkheden waarin Ouwehand's Dierenpark na de gevechten verkeert. De procuratiehouder van het bedrijf geeft een opsomming van de dieren die zijn gedood en beklaagt zich over het gebrek aan maïs, kippevoer, hooi, vis en oud brood. Hij zegt: 'Met alle mogelijke middelen trachten wij te redden wat te red- den is, doch hier kunnen wij niet tegenop. Er dient hier geholpen te worden, het bestaan van ons mooie park staat op het spel.' Zou hij beseffen dat er méér op het spel staat?

DE GEVECHTEN BIJ WONS EN
KORNWERDERZAND

DE SLAG OM DE DODENDAM

HAN JONKERS

Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie

De positie van het eerste bataljon van het 33e regiment infanterie, dat in de meidagen van 1940 bij Wons de Duitse stoot naar de Afsluitdijk moet opvangen, is niet bepaald benijdenswaard. De stellingen tussen Zurich en Makkum bestaan uit met zand bedekte bunkers van drieduims hout zonder enige bescherming tegen luchtaanvallen. Sommige zijn nog niet geheel voltooid. Het onderdeel dat aanvankelijk opdracht heeft tot de laatste man stand te houden, wordt daarom door de manschappen niet ten onrechte 'het Dodenbataljon' genoemd. Het opschrift 'De Wanhoop', aangebracht op een van de bunkers (die later overigens nog het langst in de strijd zal blijven), getuigt al evenmin van groot vertrouwen in de kracht van deze defensie. Ook de in het begin nogal gebrekkige werking van de inundatie versterkt het moreel niet.

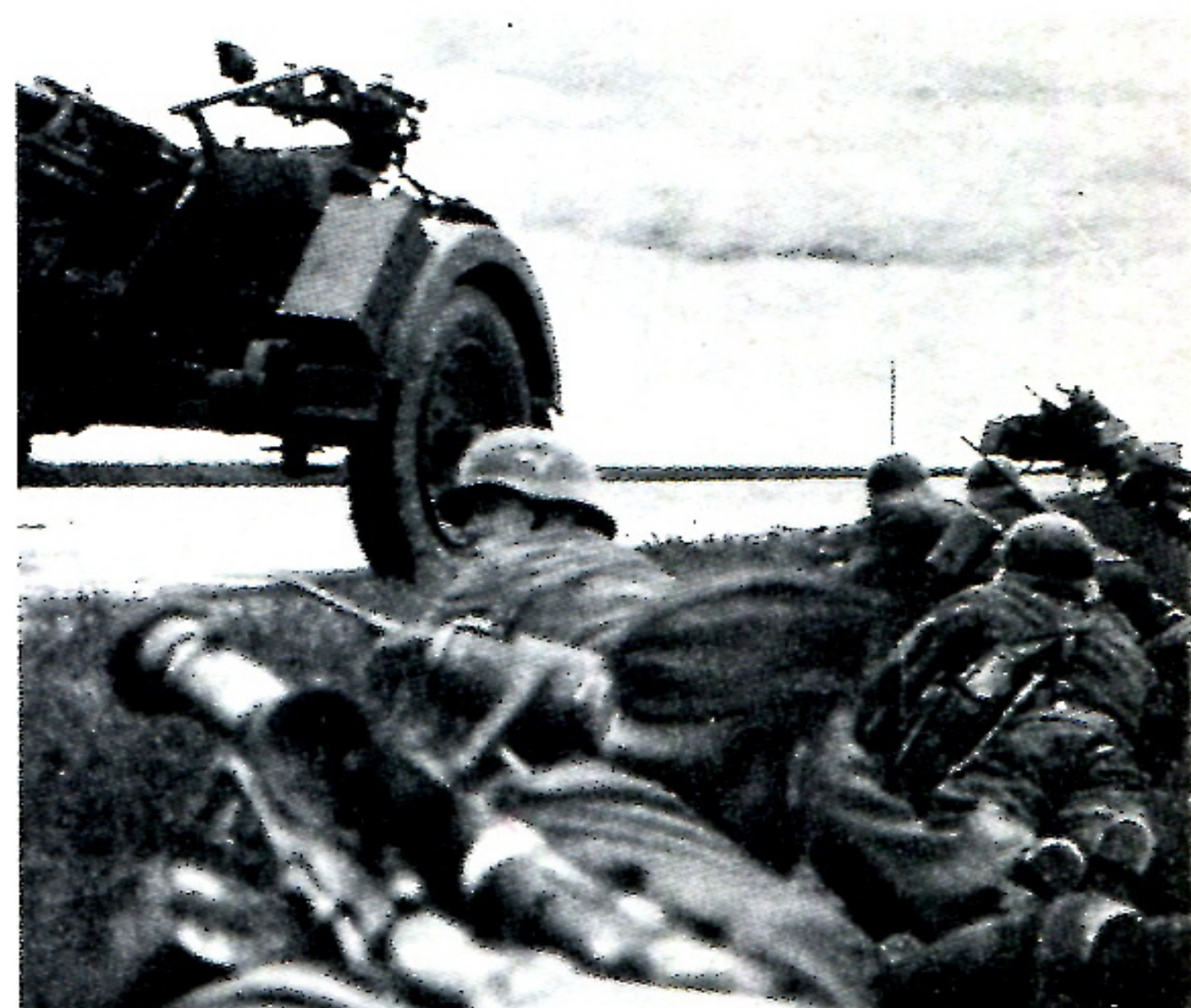
Als de eerste berichten over Duitse grensoverschrijdingen binnenkomen, ontlaadt de nerveuze stemming zich enige malen in het onder vuur nemen van eigen manschappen die uit het noorden terugtrekken naar de Afsluitdijk. Op zondag 12 mei ondernemen de Duitsers een vliegtuigaanval op de stellingen bij Wons ter voorbereiding van de opmars naar de strategisch belangrijke betonweg die over Hajum naar de Afsluitdijk voert. De aanval wordt gevolgd door een hevige artilleriebeschieting, die geleid wordt van Pingjum uit. Drie kazematten blijken ten opzichte van het gevechtsfront verkeerd te staan en worden door jonge Duitse stoottroepen in stormpas overrompeld. Een stuk 6-veld, met een stukje scheepsgeschut het enige zware wapen waarover het bataljon de beschikking heeft, vuurt dapper en plaatst enige treffers. Maar de Duitse druk wordt te zwaar. Er wor-

Linksboven: drie dagen achtereen legden de Duitsers vanaf de Friese kust een artillerievuur op de stellingen aan de oostzijde van de Afsluitdijk.

Boven: de Duitse stoottroepen die opdracht hadden de toegang tot de Afsluitdijk te forceren, konden door de hevige tegenstand slechts één grote aanval ondernemen, die op een volledige mislukking uitliep.

Rechtsboven: Duitse pioniers, stoottroepen en manschappen van gemotoriseerde eenheden langs de Afsluitdijk in dekking voor het moordende vuur dat door de Nederlandse verdedigers wordt afgegeven.

den een paar ongeregelde en voortijdige terugtrekkingen gemeld. Zo heeft de officier van het vak Zurich, afsnijding vrezend door de Duitse aanval in de richting Gooium-Hajum, zonder overleg met de bataljonscommandant besloten tot de terugtocht over de Afsluitdijk. Wons blijkt al heel gauw niet te houden. De bezetting, waarvan twintig man sneuvelen, valt in vier grote groepen uiteen. Driehonderd manschappen worden in de stelling zelf gevangen genomen. Een deel van de troepen trekt terug op de sterke vesting Kornwerderzand.

Zo pover de gevechtskracht van Wons was, zo geducht is die van de zestien drie meter dikke betonnen bunkers van Kornwerderzand, die met zware mitrailleurs en 5-cm-kanonnen naar alle kanten kunnen vuren. De bezetting onder kapitein C. F. J. Boers (die in 1942 wegens deelneming aan het verzet in Oranienburg zou worden gefusilleerd) bestaat uit zeven officieren, ongeveer twintig onderofficieren en tweehonderd manschappen. Als op vrijdag 10 mei het eerste alarm wordt gegeven, wordt alles gevechtsklaar gemaakt. Beheerders van naburige postkantoren, bankkassiers en gemeenteontvangers uit de omtrek deponeren kisten en zakken met duizenden guldens binnen de veilige vesting. Op zondag 12 mei begint de eerste van een reeks Duitse luchtaanvallen op Kornwerderzand. Ze worden stuk voor stuk afgeslagen door het zeer efficiënte snelvuur van de 5-cm-kanonnen, die wel veel treffers plaatsen, maar te licht zijn om de vliegtuigen naar beneden te halen. Er worden wel een aantal 'afzwaaiers' gemeld in de richting van het IJsselmeer. Listig proberen de Duitse toestellen de aandacht af te leiden met schijngevechten en groepsgewijze benadering, maar

men blijft op zijn hoede. Ook aan Nederlandse zijde worden listen toegepast. Vijftien kachelpijpen worden schuin op de kazematten gezet, wat van de lucht uit een vervaarlijke indruk moet maken.

De aanvallers deinzen tenslotte af, want het blijkt dat de duikvluchten de Duitsers meer schade berokkenen dan de bunkers. De volgende dag, 13 mei, gaat de vijand over op artilleriebeschietingen vanaf de Friese kust. Een uur lang exploderen de projectielen op het beton zonder noemenswaardige schade aan te richten. De bezetting van de bunkers houdt het hoofd koel en volgt rustig de voorbereidingen die op de dijk worden getroffen voor een directe aanval op de kazematten.

slissen. Wel wordt de volgende dag, 14 mei, de beschieting hervat. Er volgt een voor de Duitsers onverwacht antwoord. De in de Waddenzee gelegen kanonneerboot 'Johan Maurits van Nassau' begint op een afstand van ongeveer 19 km uit drie vuurmonden de Duitse artilleriestellingen te bestoken met 15-cm-projectielen. Al op de avond van de dertiende had men enige proefschoten gelost. Na enig inschieten wordt het vuur met grote precisie op de Duitse batterijen gelegd, dit dank zij waarnemingen met periscopen uit de kazematten van Kornwerderzand. De correcties worden telefonisch doorgegeven aan de C-stelling in Den Helder, die ze op haar beurt radiografisch doorgeeft aan de kanonneer-

Het wordt voor de Duitsers langzamerhand een prestigezaak. Met bommen van duizend kilo proberen ze de stelling murw te beuken. Kazemat twaalf krijgt een voltreffer die een gat van twee meter middellijn slaat. Maar ook die schade kan het moreel niet schokken en men gaat door met het versterken van de vesting. Den Helder zal voor speciaal beton zorgen om het gapende gat in kazemat twaalf te dichten. Ook worden nog wat huizen opgeblazen die het zicht belemmeren. Maar het is allemaal niet meer nodig. Voor de dappere bemanning breekt het zwaarste moment van het hele beleg aan. Van het opperbevel komt het bericht het vuren te staken en zich met de vijand in verbinding te stellen. Onoverwon-

Soldaat Pronk levert een staaltje van koelbloedigheid door onder de schervenregen van de voortdurende beschieting een losgeraakt luik op de loop van een 5-cm-kanon vast te zetten. Als de Duitse colonne, bestaande uit stoottroepen op rijwielen, aangevuld met pioniers en gemotoriseerde groepen, de stelling tot op achthonderd meter is genaderd, wordt er uit twaalf zware mitrailleurs en vier kanonnen van de eerste linie een moordend vuur geopend. De Duitsers die daartoe nog in staat zijn, trekken terug.

Een tweede aanval van gelijke omvang wordt door de Duitsers niet meer ondernomen. De militaire gebeurtenissen elders in het land zullen wel over het lot van Kornwerderzand be-

Nederlandse soldaten, niet overwonnen in de gevechten om de 'Dodendam', maar toch verslagen door de capitulatie, stellen zich op 14 mei in verbinding met de tegenstander. Velen zijn verbitterd of overstuur, anderen zien de zaak wat lichter en presenteren Hollandse sigaren!

boot. 'Een merkwaardig staaltje van samenwerking, dat tevens getuigt van wat bereikt kan worden, als over moderne wapens in handen van goed geoefend personeel wordt beschikt', aldus Wilson in zijn 'Vijf oorlogsdagen en hun twintigjarige voorgeschiedenis'. Na een beschieting van een uur zijn de Duitse batterijen tot zwijgen gebracht.

nen en toch verslagen! De 248 man van Kornwerderzand, voor het eerst gedemoraliseerd, moeten op de dijk aantreden en de wapens inleveren. In het boek 'Dodendam' (zo noemden de Duitsers later de Afsluitdijk) van O. Ebbens en E. Wijga staat over dit moment: 'Voor het gebouw van de politietroepen worden de geweren en revolvers op een hoop gesmeten. Het gebeurt niet zachtzinnig. Velen slaan hun wapen kapot of maken ze onklaar door er onderdelen uit te halen. Een sergeant is geheel overstuur en kan nog op het laatste moment voor zelfmoord behoed worden.' De kiem voor blijvend verzet is in elk geval gelegd. Kapitein Boers, begiftigd met het bronzen kruis, zou dat met zijn leven bevestigen.

DE MILITAIRE
ONTWIKKELINGEN IN WEST-NEDERLAND:
11—13 MEI

DUITSERS IN HET NAUW

MAJOOR E. H. BRONGERS

Uitstein

Na de tiende mei begonnen de zuiveringsacties tegen de restanten van de om Den Haag gelande luchttroepen. De opzienbarende successen van de eerste oorlogsdag herhaalden zich echter niet. Een op 11 mei uitgevoerde zuiveringsactie in het duingebied tussen Katwijk en Scheveningen mislukte. Het enige resultaat was dat de tegenstander werd geconcentreerd rondom de Wassenaarse Slag. Enkele aanvallen op het dorp Valkenburg hadden evenmin succes. Bij de laatst uitgevoerde actie was men al tot midden in het dorp doorgedrongen, toen de Nederlandse troepen door een verkeerd begrepen bevel werden teruggeroepen.

Generaal Graf von Sponeck wist met zijn in

Na het eerste succes van de Duitse parachutisten zijn de Moerdijkbruggen door de Franse en Nederlandse troepen niet ernstig meer bedreigd. Deze foto van 'strijd in en om Moerdijk' is afkomstig uit een Duitse propagandafilm en werd waarschijnlijk niet in de meidagen gemaakt.

de Ockenburgse bossen geïsoleerde troepenrestant in de nacht van 11 op 12 mei te ontsnappen. Zijn 360 man sterke afdeling overviel een Nederlands stafkwartier in Wateringen, maar het aanwezige personeel wist de Duitse overmacht zolang tegen te houden, tot twee pantserwagens uit Den Haag te hulp snelden en de vijand verdreven. Von Sponeck

vluchtte naar het dorpje 't Woudt, ten westen van Delft. Ogenblikkelijk maakte men plannen om hem daar onschadelijk te maken. Het plaatsje werd aan de noord- en westzijde afgesloten; een bataljon rekruten zou vervolgens vanuit Delft de beslissende aanval uitvoeren. Maar opnieuw ontsnapten de Duitsers door op het laatste moment, en vlak vóór het aanvallende bataljon langs, via Schipluiden naar Overschie te vluchten. Onder Nederlandse druk trok op Overschie ook de Duitse afdeling terug die de autoweg tussen Delft en Rotterdam had bezet. Generaal von Sponeck richtte met de verzamelde strijdkrachten het dorp sterk ter verdediging in. Hij zou later nogmaals geluk hebben.

Toen op 14 mei Nederlandse troepen zijn laatste bolwerk binnendrongen, voorkwam de capitulatie nog juist op tijd zijn gevangenneming.

Een laatste geïsoleerde groep Duitsers lag in het Staalduinse Bos, ten oosten van Hoek van Holland. Door navigatiefouten van piloten was hier op 10 mei ten onrechte een compagnie parachutisten afgeworpen, waarna ook een dertiental transportvliegtuigen in deze omgeving noodlandingen maakte. De Duitsers hadden geprobeerd naar het vliegveld Ockenburg door te dringen, maar dat was maar ten dele gelukt. Ongeveer 220 man moesten zich op het genoemde boscomplex terugtrekken. In Hoek van Holland wist men

se troepen weigerden. Zij wilden geen Nederlandse verzoeken inwilligen, maar slechts orders uitvoeren die door het Britse ministerie van defensie werden gegeven. Het scheen hun bedoeling te zijn naar Den Haag op te rukken om de Britse gezant in veiligheid te brengen. Nadat duidelijk was geworden dat door Nederlandse tegenmaatregelen het gevaar voor Den Haag was geweken, bleven de Britten in Hoek van Holland. De voorgenomen aanval op het Staalduinse Bos werd toen zonder Engelse hulp uitgevoerd door ongeveer twee compagnieën. De vijand durfde het gevecht niet aan en vluchtte in oostelijke richting. De meesten ontkwamen naar Overschie, waar zij zich met de daar aanwezige Duitse

Voor wat het operatiegebied om Den Haag betreft, is het nuttig een korte balans op te maken. De toestand om het Nederlandse regeringscentrum was nagenoeg geklaard. De overblijfselen van de luchttroepen waren op een drietal plaatsen samengedrongen en omsingeld. De moeilijke zuiveringsacties bonden echter grote hoeveelheden Nederlandse troepen, die elders zo bijzonder hard nodig waren. Dit niet te onderschatten succes heeft de vijand aan zijn mislukte actie in elk geval overgehouden.

In het gebied tussen Rotterdam en Moerdijk bleek de beschikbare tijd helaas te kort te zijn om de Nederlandse tegenmaatregelen resultaat te laten sorteren. De voorgenomen over-

Links: een Duitse infanterist voor de geheel verlaten verkeersbrug bij Dordrecht. Op 13 mei drongen de Duitsers deze stad binnen. Ze moesten zich echter na hevige straatgevechten terugtrekken, waarna de Nederlanders kans kregen zich achter de Merwede te verschansen.

Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie

uiteraard niet dat men te doen had met een verkeerd gelande vijand en men trok de voor de hand liggende conclusie dat de tegenstander de monding van de Nieuwe Waterweg in handen wilde krijgen. Eerst toen de verwachte Duitse aanval uitbleef, werden plannen bevestigd om de vijand op te ruimen.

Ondertussen waren in de nacht van 12 op 13 mei de Engelse transportschepen 'Maid of Orleans' en 'Canterbury' aangekomen, die een uitstekend bewapend en met kleine tanks uitgerust Brits gardebataljon aan land brachten. De aanvankelijke vreugde onder de soldaten in Hoek van Holland sloeg echter spoedig om in bittere teleurstelling, toen bleek dat de Engelsen elke steun aan de Nederland-

strijdmacht verenigden. Na veel onderhandelingen richtten de Britten zich tenslotte ter verdediging in achter de Nederlandse stellingen en aan het niet bedreigde zeefront. De Engelse hulp zou een dramatisch einde krijgen. Op de laatste oorlogsdag veroorzaakten een Duits luchtbombardement en het valse gerucht dat de vijand in aantocht was, grote verwarring bij onze bondgenoten. Zij lieten hun wapens grotendeels in de steek, verlieten in paniek hun stellingen en scheepten zich in Hoek van Holland in op de Britse torpedo-bootjagers 'Whitshed' en 'Vesper', die onmiddellijk vertrokken. Dat de plotselinge aftocht ook het moreel van de Nederlandse troepen aantastte, behoeft geen betoog.

tocht van enkele bataljons wielrijders over de rivier de Noord slaagde niet. Hoewel ze op een tweetal plaatsen de rivier overschreden, beletten de in aller ijel aangevoerde Duitse versterkingen elke uitbreiding van de gevormde bruggehoofden. Toen ook de vijandelijke luchtmacht ingreep, moesten de pogingen worden opgegeven. De toch al zwak bewapende Nederlandse troepen stonden, zonder luchtafweergeschut, zonder pantserwagens, zonder vliegtuigen en zonder voldoende overgangsmiddelen, voor een onuitvoerbaar taak. Vervolgens werd besloten om onder het vasthouden van het front aan de Noord het Eiland van Dordrecht te zuiveren. Hoewel de actie maar langzaam op gang kwam, stonden de Nederlandse wielrijders in de avond van de derde oorlogsdag op slechts enkele kilometers van de Moerdijkbruggen. Kort nadat men zich op 13 mei gereedmaakte om de aanval voort te zetten, kwamen tanks met gele lappen over de bruggen van het Hollands Diep gereden. Men dacht, de kleur voor oranje aanziend, met Franse tanks te doen te hebben. De Fransen hadden immers een pantseraanval op de Moerdijkbruggen beloofd. De gevechtswagens openden echter het vuur op de hen tegemoet rennende militairen. Door het moedige optreden van kapitein Antoni, die met enkele in aller ijel opgestelde vuurmonden de voorste tanks wist te vernietigen, werd een bloedbad voorkomen. De vijand kon op de smalle polderwegen niet manoeuvreren en trok zich tijdelijk terug.

Waar waren de Fransen nu gebleven? Zij hebben inderdaad voorbereidingen getroffen om de bruggen met pantserstrijdkrachten aan te vallen. De contacten met het 3e grensbataljon, dat voor het Duitse bruggehoofd lag, verliepen evenwel vrij stroef. Toen Duitse bommenwerpers een bomaanval uitvoerden, trokken de Fransen snel terug op Breda. Hierdoor kreeg de Duitse 9e pantserdivisie gelegenheid om vrijwel ongehinderd over de Moerdijkbruggen door te stoten. Over het Franse optreden schreef Alkmar von Hove in zijn boek 'Achtung Fallschirmjäger' onder meer: 'De Fransen talmen en richten eerst twee weerstandspunten in om niet verrast te

worden. Ze doen verkenningen, voelen zich evenwel te zwak en willen de aankomst van versterkingen afwachten... De voorhoede-commandant Michon besluit de bruggen bij Moerdijk aan te vallen. Oprukkend komt hij tot het dorp Zevenbergsehoek. Hier krijgen de stuka's hem te pakken. Volkomen in de war gebracht, besluit men tot terugkeer naar Breda. Van deze vijand is de bedreiging van de Moerdijkbruggen niet zo gauw meer te verwachten. Heel wat gevaarlijker toont zich de kracht van de Nederlandse tegenmaatregelen.'

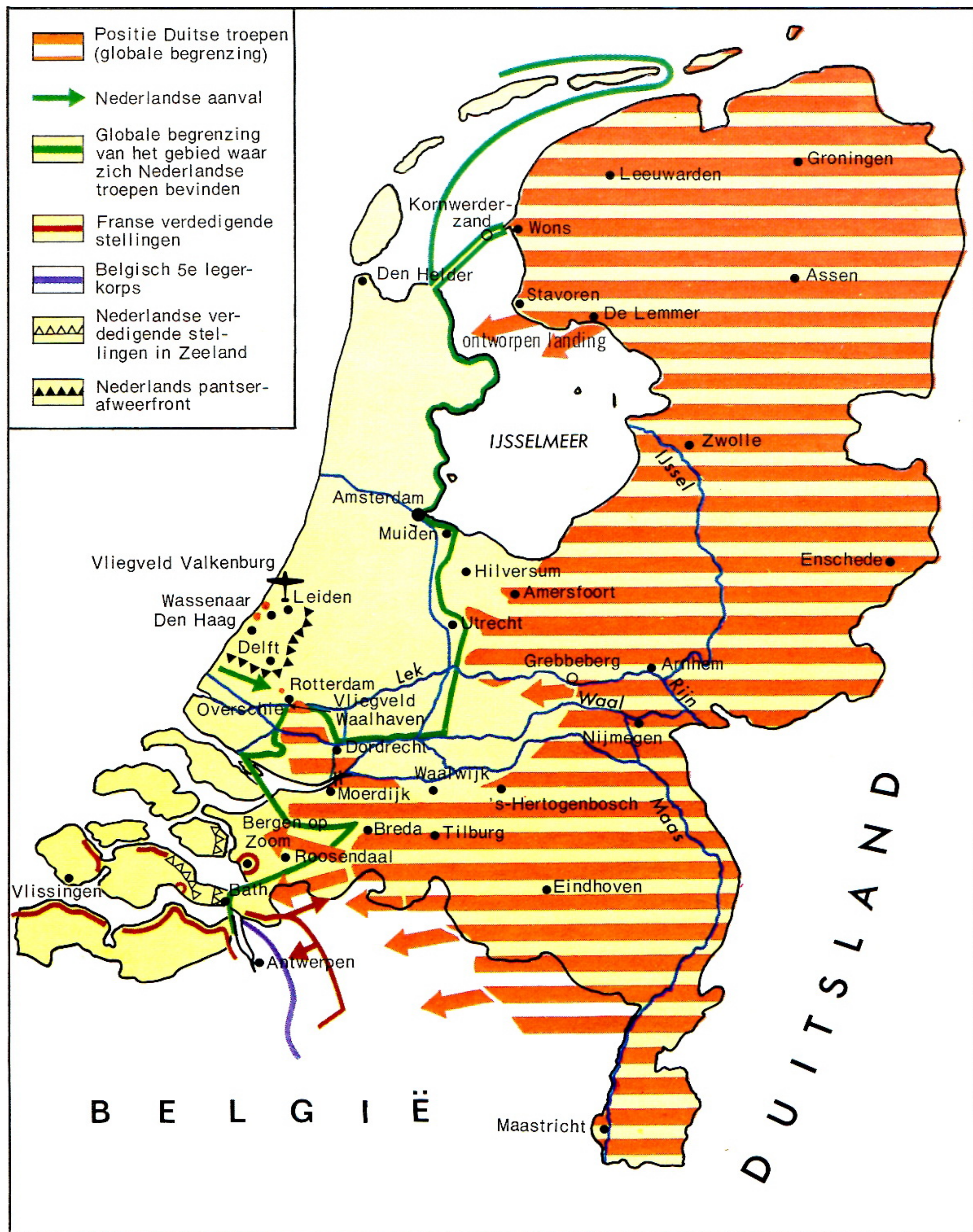
Maar onze 'gevaarlijke' wielrijders waren met de weinige hen ondersteunende stukken geschut niet meer tegen het geweld van tanks op-

gewassen. Zij kregen opdracht om in de nacht van 13 op 14 mei achter de Merwede terug te trekken. De vijand stootte ondertussen door en drong Dordrecht binnen, waar hevige straatgevechten ontstonden. Nadat de Duitsers hierbij drie of vier tanks hadden verspeeld, trokken zij zich weer uit de stad terug. Van de tijdelijke vuurpauze konden de Nederlandse troepen gebruik maken om eveneens achter de Merwede terug te trekken. De 9e pantserdivisie en de *SS-Leibstandarte 'Adolf Hitler'* rukten op in de richting Rotterdam.

In deze stad was de toestand na de eerste oorlogsdag vrij stabiel gebleven. De tegenstander had via het vliegveld Waalhaven on-

ophoudelijk nieuwe versterkingen aangevoerd, hierbij gehinderd door Nederlands artillerievuur en een Brits luchtbombardement. Op de noordelijke oever van de Nieuwe Maas bleven de Duitsers in het bezit van de Nationale Levensverzekeringsbank, direct ten noorden van de bruggen. Deze rivierovergangen konden echter worden behouden door een niet te doorschrijden vuur van Nederlandse kant.

Op 13 mei heeft men nog getracht de bruggen geheel onder Nederlandse controle te krijgen. De met ware doodsverachting uitgevoerde aanval van een afdeling mariniers liep hier echter vast in het moordende vuur van de vijand.

Boven: op de ochtend van de veertiende mei zag de situatie in Nederland er zo uit. Het zuiden, oosten en noorden van het land waren in Duitse handen, de Grebbelinie was doorbroken en Duitse tanks rukten op naar Rotterdam. Maar de Vesting Holland was nog in Nederlandse handen, tegen alle verwachtingen van het Duitse opperbevel in.

Rechts: vrees voor het Duitse luchtwapen beheerste in de meidagen van 1940 het nog niet bezette deel van Nederland. Deze drie merkwaardige foto's werden gemaakt op het rustige Bezuidenhout in Den Haag (boven), waar een militaire colonne (midden) als bij toverslag van straat verdween bij het verschijnen van een Duits vliegtuig.

Enkele marinemannen wisten tot op de verkeersbrug door te dringen, maar werden daar hevig in de rug bestookt vanuit de Nationale Levensverzekeringsbank. Tenslotte was een voortzetting van de actie niet meer verantwoord, waarna het bevel voor de terugtocht werd gegeven. Eerst later bleek dat het Duitse detachement in het bankgebouw op dat moment de witte vlag al gereed had liggen voor de overgave. De terugtocht van de mariniers weerhiel hen op het laatste ogenblik van capitulatie.

Zo bleef de toestand aan het Maasfront zoals hij was, totdat de 9e pantserdivisie en het SS-regiment *'Adolf Hitler'* contact maakten met de 7e vliegerdivisie bij Rotterdam...

WIE GAAT ER MEE NAAR ENGELAND VAREN

DRS. R. L. SCHUURSMA

Oorlogsmuseum Overloon

Van Rhijn, die op 8 mei 1940 in het kabinet was opgenomen om een deel van Steenberghes departement als een zelfstandig geheel te gaan beheren, verklaarde na de oorlog voor de Enquêtecommissie regeringsbeleid 1940—1945, dat 'het belang van de vergadering van de ministerraad vooral (was), dat generaal Dijkhoorn ons zeer nauwkeurig op de hoogte hield van al wat er gebeurde en trachtte de band tussen de ministerraad en de opperbevelhebber zoveel mogelijk te bevorderen, wat hem ook heel goed lukte'. Men krijgt achteraf de indruk dat de ministers inderdaad goed op de hoogte bleven van wat er omging. Het gebouw aan het Bezuidenhout 30 had de nodige telefonische verbin-

dingen; de opperbevelhebber kwam persoonlijk het kabinet op de hoogte stellen van belangrijke gebeurtenissen; de secretaris-generaal van Economische Zaken, Hirschfeld, had met behulp van gevorderde radiotoestellen een luisterdienst georganiseerd en bovendien waren er de adjudanten, die niet altijd zonder gevaar en met veel tijdverlies door de grote hoeveelheid controleposten de verbindingen onderhielden.

Voor het overige stond de ministers niet veel te doen. De dagelijkse leiding lag nu bij de opperbevelhebber, terwijl wat resteerde, gedaan moest worden door de ambtenaren. Gedeeltelijk is dit zeker een verklaring voor de weinig indrukwekkende stemming in de

ministerraad. Men had in de eerste ochtend een communiqué laten uitgaan; men had Van Kleffens en Welter naar het buitenland afgevaardigd — maar verder? Wat kon men anders doen dan bij elkaar zitten en praten in die nerveuze sfeer, waarin niet alleen de collega's, maar ook de ambtenaren bepaald niet vrij waren van zenuwen? Dat neemt niet weg dat zelfs de beperkte speelruimte die het kabinet had, bijster slecht werd benut. Van De Geer ging in het geheel geen leiding uit. Men moet bij het begrip minister-president zeker niet te veel nadruk leggen op het tweede woord, maar iemand moest toch in staat zijn tot het stellen van de problemen en alternatieven die als oplossing zouden kunnen gel-

den? De Geer schoot hierin zonder meer te kort. Uit de groep van zijn collega's kwam evenmin iemand met groot moreel overwicht naar voren. Toch moesten er enkele beslissingen worden genomen. In feite waren er drie fundamentele vraagstukken: de verblijfplaats van de koningin, die van het kabinet en het moment van het staken van de strijd. Een uitgebreid verslag van wat in het kabinet werd besproken is niet aanwezig. Al sinds lang plachten de kabinetten de notulen tot een minimum te beperken en nu kwam men nog te minder tot aantekeningen. We moeten afgaan op verklaringen van de ministers — achteraf, soms pas enkele jaren ná de oorlog afgelegd — en van ooggetuigen als Hirsch-

bevelhebber — wellicht begrijpelijk, maar niettemin niet in overeenstemming met wat haar volgens de grondwet te doen stond — de vraag voor of zij al moest vertrekken en stelde hem daarmee verantwoordelijk voor haar handelen. Winkelman antwoordde ontkenkend en daarmee was voor haar de zaak voor dat moment afgedaan.

Diezelfde avond zette Dijkhoorn in de ministerraad de militaire situatie uiteen. Zijn sombere betoog was — achteraf gezien — nauwelijks voor bestrijding vatbaar: de toestand bood geen uitzicht. In de discussie kwam men wel tot de slotsom dat volgens de grondwet een uitwijken van de regering toelaatbaar was, maar er was grote onenigheid over de

vraag of men nu werkelijk zou gaan en wanneer. We kunnen ervan uitgaan dat menig minister bewust of onbewust gedacht heeft aan zijn gezin, dat hij moest achterlaten. Er waren echter andere overwegingen, die in de gegeven toestand zeker voor de meesten van hen zwaarder gewogen zullen hebben: zou het vertrek, dat men niet voldoende zou kunnen toelichten, niet het einde betekenen van de strijd?

Zou het moreel van militairen en burgers niet onherstelbaar schade lijden als de regering juist nu het land verliet, in de steek liet, zou men zeggen? Er waren, zoals Van den Tempel voor de Enquêtecommissie verklaarde, toen al enigeministers die het land wilden verlaten

Boven: tegen haar aanvankelijke plan in, maar op advies van het kabinet en generaal Winkelman besloot koningin Wilhelmina tenslotte te vertrekken en naar Engeland uit te wijken. Voorzien van een gasmasker en met een legerhelm in de hand arriveerde zij op 13 mei in Londen.

Links: prinses Juliana, prins Bernhard en hun twee dochttertjes vertrokken een dag eerder dan de koningin naar Engeland. Na een gevaarlijke overtocht, kwamen zij in de ochtend van 13 mei in Harwich aan.

Foto rechts: ex-keizer Wilhelm in Doorn.

feld en Snouck Hurgronje, secretaris-generaal van Buitenlandse Zaken, die Van Kleffens verving en het kabinet van uitstekende informatie voorzag. Het is echter waarschijnlijk dat de ministerraad in de ochtend van zaterdag 11 mei de vraag besprak wat er zou moeten gebeuren als hij in handen van de Duitsers zou vallen. Waarschijnlijk is ook, dat het kabinet besloot dat de strijd dan voortgezet moest worden. Zeker is dat men de koningin zou meedelen dat zij in ieder geval direct moest uitwijken naar het buitenland. Nu was de koningin niet gewend voetstoots adviezen te aanvaarden van haar kabinetten en zeker niet van dit kabinet, dat haar achting maar in zeer geringe mate genoot. Zij legde de opper-

ACH SO...

Doorn — behalve standplaats van generaal Harberts' stafkwartier al sedert twintig jaar ballingsoord van Duitslands ex-keizer Wilhelm II. Samen met zijn tweede gemalin, prinses Hermine, bewoont hij er het gerieflijke Huize Doorn; een bescheiden hofhouding en enig huispersoneel herinneren aan voorgoed voorbijgeglorie. Een oude, weinig imponerende man slijt er zijn levensavond: een schim uit het verleden, met een wonderlijke passie voor houtzagen. De Duitse veldtocht in Polen heeft hij op de kaart gevolgd. Hitler veracht hij — in zijn eindeloze politieke en strategische vertogen noemt hij de Führer eens een 'Küchenordnanz bei Landwehrformationen'.

Bijzondere maatregelen met betrekking tot de behandeling van de nu ruim tachtigjarige ex-vorst, voor het geval Duitsland de Nederlandse neutraliteit mocht schenden, zijn door de regering-de Geer niet getroffen, ondanks aandringen van de commissaris der koningin in de provincie Utrecht. Waarom ook eigenlijk, want wie bekommert zich nog om dit museumstuk? Het standpunt van 'Seine Majestät' zelf is gedurende de mobilisatiewinter steeds geweest: in Holland blijven 'bis dieses Land auf Seiten unserer Feinde tritt', in Doorn blijven zolang eventuele oorlogsomstandigheden dit toelaten. De 'Kaiser' is aan Doorn zeer verknocht.

Op 10 mei 1940 heeft generaal Harberts geen enkele instructie wat hij met Wilhelm en zijn omgeving aan moet. Hij neemt geen risico's: op eigen verantwoordelijkheid laat hij prompt al het lagere personeel van Huize Doorn, Nederlanders zowel als Duitsers, internen; slechts zeven personen blijven ter verzorging van de oude man achter, op erewoord dat ze het landgoed niet zullen verlaten. De hekken van het park worden met kettingen afgesloten, de mannen van de Koninklijke Marechaussee nemen de bewaking op zich. De volgende dag al krijgt een deel van het personeel toestemming naar Doorn terug te keren.

Zaterdagmiddag voor Pinksteren krijgt de burgemeester van Doorn, Baron van Nagell, een telefoontje uit Den Haag: de Britse ambassade met het verzoek of hij aan Wilhelm het aanbod van de Britse regering wil overbrengen om naar Engeland te komen; een vliegtuig staat klaar, de keizer en zijn gemalin zullen in Engeland met alle hun toekomende eer worden ont-

vangen. Van Nagell, begrijpelijkerwijs verbaasd over dit verzoek, neemt via een relatie contact op met de Nederlandse regering, die geen enkel bezwaar blijkt te hebben. Dan gaat de burgemeester naar Huize Doorn. Later vertelt hij: 'Toen ik in kasteel Doorn kwam, was de keizer juist rustende. Ik werd in zijn slaapvertrek binnengelaten, en nadat ik de boodschap had overgebracht, was het even stil en zei Wilhelm II alleen maar: Ach so.' Na een uur bedenktijd wordt Van Nagell weer ontvangen en krijgt hij van vleugel-adjutant Sigurd von Ilseman en de lijfarts van de keizer de mededeling: 'De keizer heeft het aanbod zeer op prijs gesteld, maar kan er vanwege zijn hartziekte geen gebruik van maken. De dokter heeft hem geen toestemming gegeven om van het vliegtuig gebruik te maken.' Om kwart over zes die avond deelt Wilhelm dit besluit persoonlijk aan Van Nagell mee. Von Ilseman noteert in zijn dagboek: 'S.M. erklärte, dass er nicht daran denke, diese englische Einladung anzunehmen. Er würde den Engländern nicht die Freude bereiten, ihn in ihrem politischen Schachspiel gegen Deutschland benutzen zu können.' Nog diezelfde avond wordt deze afwijzing schriftelijk aan de Nederlandse regering meegedeeld. Tegen Ilseman moet Wilhelm hebben gezegd: 'Nein, was auch kommen mag, ich verlasse Haus Doorn nicht!'

drs. P. R. A. van Iddekinge

vóór de bezetting een feit zou zijn. Zij wilden elders de strijd voortzetten. Van den Tempel zelf hoorde tot hen en, hem kennende, kunnen we veronderstellen dat hij zijn mening niet onder stoelen of banken stak. De meningen bleven niettemin zeer verdeeld en dit tekent de twijfel waarin de meesten verkeerden.

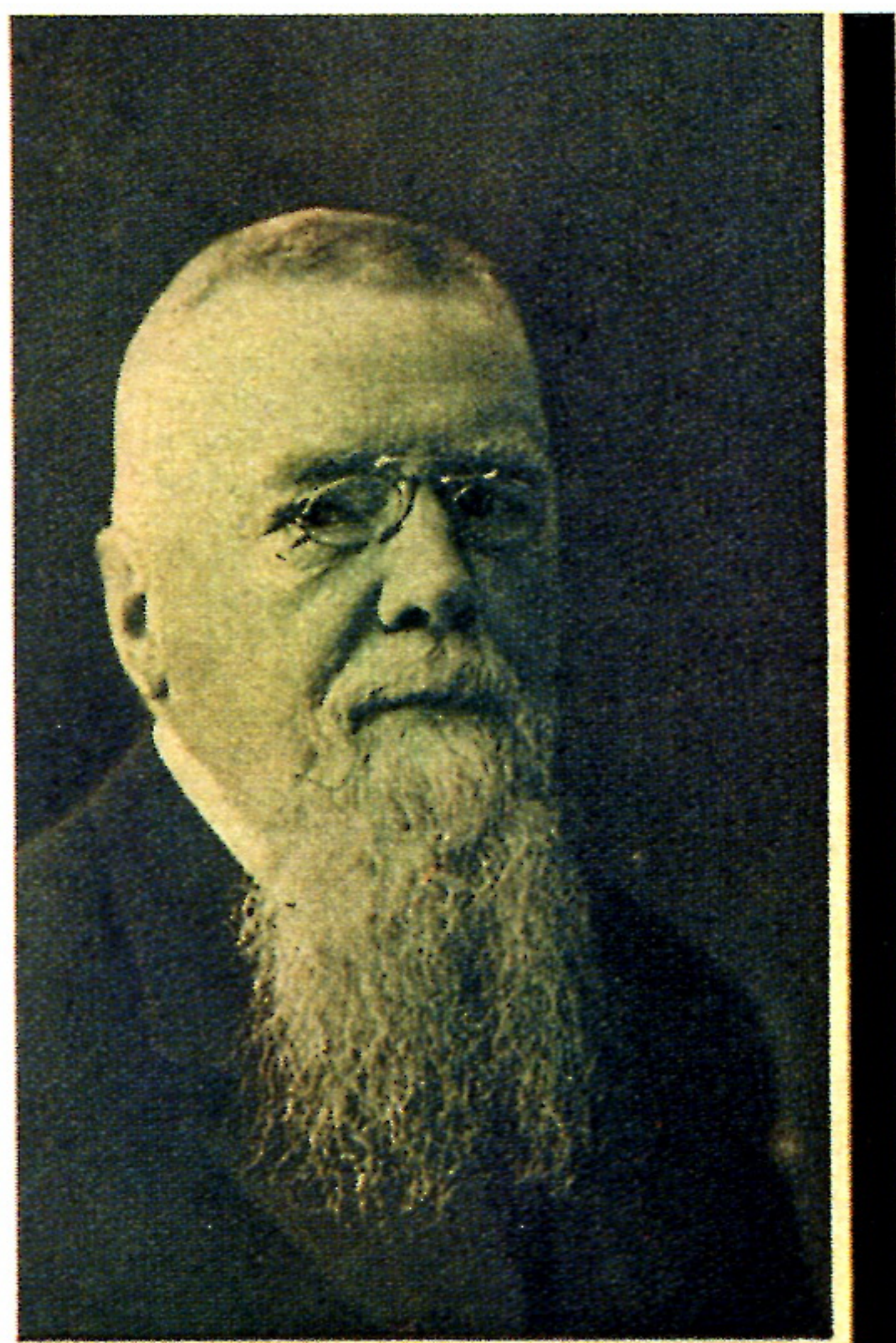
's Zondags ging de discussie voort. De Geer had ook nu weer de nacht thuis doorgebracht. Hij kon, zoals hij later verklaarde, 'in de catacomben' van Bezuidenhout 30 niet slapen en bovendien: 'Mijn secretaris-generaal ging met mij mede, zodat ik alles met hem bespreken kon.' Intussen hadden zijn collega's (misschien wel tot hun verlichting) gelegenheid buiten de besluiteloze, verslagen oude heer

cussie vatbaar was als dat van die ministers die verder bloedvergieten wilden voorkomen. Men besloot in ieder geval de Engelse regering op de hoogte te brengen van de uitzichtloosheid van de toestand. Diezelfde avond nog hoorde minister Dijkhoorn uit Londen dat Van Kleffens en Welter bij hun pogingen Engelse hulp te krijgen sinds vrijdagmiddag vrijwel niets hadden bereikt.

Diezelfde avond ook verliet het prinselijk gezin het land. Een verlaat vertrek, dat eigenlijk al de eerste oorlogsdag had zullen plaatsvinden, maar toen bij gebrek aan een veilige weg naar IJmuiden niet kon doorgaan. Een vertrek, dat volgens mededelingen van de koninklijke familie aan dr. L. de Jong boven-

woonden het gesprek bij. Dijkhoorn drong nu opnieuw aan op een onmiddellijk vertrek van de koningin. 'Deze mening vond heftige bestrijding van de zijde van beide generaals; dan zou, zodra bekend werd dat Hare Majesteit was vertrokken, de zaak in elkaar klappen; dan was het met verder weerstand bieden gedaan,' aldus het relaas van Dijkhoorn. Na afloop nam hij de adjudant apart en be-
zwoer hem de koningin te zeggen dat zij moest gaan, wilde zij niet in handen van de Duitsers vallen.

Na dit ellendige gesprek kwam de minister-raad bijeen. Winkelman en Van Voorst tot Voorst waren daarbij in het begin aanwezig. Het was rond zes uur in de morgen. Dijkhoorn

Links: hofprediker ds. W. L. Welter, bij wie prinses Juliana haar belijdenis deed, die haar huwelijk inzeggende en prinses Beatrix doopte, wist met het hiernaast afgebeelde versje de juiste, nationale snaar te treffen. De bezetters durfden publikatie aanvankelijk niet te verbieden. Na 6 juli 1940 werd het dragen van oranje en alles wat aan de Oranjes kon herinneren, streng verboden.

Rechts: in 'De Telegraaf' van 8 mei 1940 stond het hiernaast afgedrukte bericht. Slechts enkele dagen later zou het Huis van Oranje met het voltallige kabinet naar Engeland gaan. Het Koninkrijk der Nederlanden kon nu officieel doorvechten. Hoewel vele Nederlanders dit toen niet begrepen, zou later blijken dat men de juiste oplossing had gekozen.

Geheel rechts: op bevel van de koningin, maar zeer tegen de zin van prins Bernhard, vertrok het prinselijk gezin naar Engeland. Een geblindeerde auto van de Nederlandse Bank bracht het naar IJmuiden, een tocht die drie uur in beslag nam. De auto, een Morris Commercial, is nu nog te bezichtigen in Overloon.

om, het nodige te bespreken. Het 'fanatieke' standpunt van Van den Tempel (zoals hij het zelf noemde), het doorzettingsvermogen ook van Gerbrandy, de verkregen zekerheid dat Wilhelmina zou vertrekken vóórdat de Duitsers kwamen, zullen er in de tussentijd wel toe meegewerkt hebben dat de verdeeldheid in het kabinet minder groot werd. De vraag bleef: wanneer? Zondagmiddag diende Winkelman zich aan voor een gesprek met De Geer en Dijkhoorn. Zijn mededelingen bevestigden de kijk op zaken die Dijkhoorn de vorige avond te berde had gebracht: de toestand was hopeloos; er restten hoogstens nog enkele dagen van strijd, tenzij alsnog aanzienlijke geallieerde hulp kwam opdagen. De beraadslagingen in het kabinet gingen vanaf dat moment voor het eerst ook concreet over de vraag of men zou moeten doorvechten of niet. Naar het schijnt twijfelde vooral Albar-
da aan het goed recht van verder strijden; naar het schijnt was vooral Van den Tempel van mening dat iedere dag van volhouden, ondanks de ellende die er het gevolg van was, versterking betekende van Nederlands positie in de wereld. Een standpunt dat — hoe respectabel ook — zeker evenzeer voor dis-

dien zeer tegen de zin van de prins was, die het strijdtoneel niet wilde ontvluchten. Op bevel van de koningin ging hij. De tocht naar IJmuiden werd gemaakt in een geblindeerde wagen van de Nederlandse Bank. Het duurde ruim drie uur voor men het Noordzeekanaal bereikte. Daarna volgde een enerverende oversteek met een pontveer. Vervolgens het vertrek met een Engelse torpedojager, die bijna door een Duitse magnetische mijn tot zinken werd gebracht. In de ochtend van maandag 13 mei kwam het schip veilig en wel in Harwich aan.

In het holst van die nacht verscheen Winkelman bij de koningin: Duitse tanks waren over de Moerdijkbrug op weg naar het noorden. Weer werd gesproken over de dringende noodzaak van geallieerde hulp. De koningin belde koning George van Engeland uit zijn slaap. Hij beloofde alles te zullen doen wat in zijn vermogen lag. Dat was bitter weinig. Winkelman vervoegde zich vervolgens bij Dijkhoorn, vergezeld van zijn chef-staf Van Voorst tot Voorst. De Geer werd van huis gehaald en de generaal herhaalde de sombere situatieschets. Ook de directeur van het kabinet der koningin en een van H.M.'s adjudanten

wilde dat het kabinet het land zou verlaten en dat capitulatie zou worden aangeboden: 'Ik was van oordeel dat de strijd moest worden gestaakt, indien verder weerstand bieden doelloos en nutteloos was. Dat zou maar bloedvergieten worden, zonder dat dit van enige invloed kon zijn op het verloop van de strijd, ook uit bondgenootschappelijke hoek bekeken.' Winkelman vond het van zijn kant schandelijk dat de regering het land zou verlaten. Er moest tot het uiterste weerstand worden geboden. Maar welk uiterste? Was de strijd niet zinloos geworden? Was het niet al volkomen duidelijk dat van geallieerde zijde niets verwacht kon worden? Winkelman zou geen goed opperbevelhebber zijn geweest, als hij niet iedere gedachte aan een te vroege overgave van zich af had gezet. Maar was de verantwoordelijkheid van het kabinet niet een andere? Men kwam niet verder. Na het vertrek van de generaal moet het in het kabinet tot een dieptepunt gekomen zijn. De Geer was in ieder geval volkomen de draad kwijt. Het enige waarover men tot een besluit kwam, was opnieuw het advies aan de koningin de residentie onmiddellijk te verlaten. Dijkhoorn ging haar dit zeggen, zonder

resultaat. Onafhankelijk hiervan liet Winkelman haar even later weten dat hij het beter vond dat zij nu vertrok. Wat bracht hem er toe toch opeens dit advies te geven? Het gebrek aan strijdvaardigheid van het kabinet? Het inzicht dat er hogere belangen waren dan het rond de koningin doorvechten tot het uiterste?

Om tien uur die ochtend vertrok de koningin naar Hoek van Holland, waar een Engelse torpedojager wachtte. 's Middags koos het schip zee, richting Zeeland, waar de koningin de strijd, wat haar betrof, wilde voortzetten. Maar eenmaal onderweg, bleek wel dat de tocht daarheen zinloos was. Men zette nu koers naar Engeland, waar het schip later op

Van Rhijn wilden blijven, in ieder geval een behoorlijke overdracht van het bestuur bewerkstelligen voordat men zou vertrekken. Anderen meenden dat blijven betekende dat men een werktuig van de Duitsers zou worden. De beide ministers meenden dat men daar dan zelf bij was, maar dat uitwijken een te zware slag voor het Nederlandse volk zou betekenen. Tenslotte vertrok de ministerraad, zonder Steenberghe en Van Rhijn, zonder enige opdracht aan de opperbevelhebber, zonder bericht aan de voorzitters van de Kamers, zonder enige overdracht van bevoegdheden aan de secretarissen-generaal. Nu vooral bleek hoezeer men iemand miste die met gezag had kunnen zorgen dat het hoognodige

kon zijn gang gaan. In Hoek van Holland hoorden men ook dat Steenberghe en Van Rhijn intussen uitstekend werk hadden gedaan. Steenberghe had de secretarissen-generaal en de opperbevelhebber in een bijeenkomst in kennis gesteld van het uitwijken van koningin en regering en het gezag overgedragen aan Winkelman, die daarvoor, gezien zijn uitstekende houding in de afgelopen dagen, het meest in aanmerking kwam. Tijdens een telefoongesprek met De Geer besloten de ministers daarop alsnog, en nu meer van harte, mee te gaan naar Engeland. Tenslotte werd in het fort een communiqué opgesteld. Om 19.20 uur vertrok de Engelse torpedojager uit Hoek van Holland naar Engeland.

Telegraaf

D, waarin opgenomen de „Amsterdamsche Courant”.
tigd te Amsterdam. Directeur: F. H. J. HOLDERT.
18 PAGINA'S

Het Huis van Oranje I verlaat zijn post nooit.

AMERIKAANSCH AANBOD AFGEWEZEN.

EEN aanbod van den in Nederland geboren schrijver Hendrik van Loon om zijn huis op Long Island als toevluchtsoord ter beschikking te stellen van het Nederlandsche koningshuis, in geval Nederland zou worden binnengevallen, is op hoffelijke, maar besliste wijze afgewezen.

De heer Van Loon heeft, zoo meldt de „Daily Telegraph” uit de Amerikaansche stad Greenwich, in antwoord op zijn telegram, een schrijven van prinses Juliana ontvangen, waarin Zij namens Haar Moeder en prins Bernhard zegt, dat de schrijver als een geboren Nederlander en een student in de Nederlandsche geschiedenis behoorde te weten, dat vijf eeuwen lang het Huis van Oranje voor geen enkel gevaar op de vlucht is geslagen. „Onze plaats is hier in Nederland,” zoo voegde de prinses er aan toe „of er gevaar dreigt of niet. Wij zullen nooit onzen post verlaten.”

20.000 MEER WERKLOOZEN IN DENEMARKEN.

de dag veilig aankwam. Achteraf gezien was de komst van de koningin naar Engeland een van de meest ingrijpende gebeurtenissen uit de vijf jaren die Nederland in oorlog was. Haar krachtige houding zou in Londen van grote betekenis zijn.

Rond negen uur in de ochtend van maandag 13 mei wist het kabinet dat de koningin zou vertrekken. Waarheen was niet duidelijk. In de loop van die ochtend verschenen beide generaals weer en opnieuw ging de discussie over het al of niet staken van de strijd. Weer drong Dijkhoorn dáárop en op het onmiddellijk vertrek van het kabinet aan. Toen Winkelman uit de vergadering vertrok, was er nog geen besluit genomen. Steenberghe en

werd gedaan vóór men vertrok, en die had kunnen zorgen dat er een gemeenschappelijk standpunt bestond ten aanzien van dat vertrek. Wel werd met deze onzinnige gang van zaken bereikt dat de onenigheid met Steenberghe en Van Rhijn niet tot een kabinetscrisis leidde!

In Hoek van Holland bleek direct inschepen onmogelijk. Men trok zich terug in een fort, waar — toevallig — tijd kwam voor enige bezinning. Nu werkte De Geer onder druk van Dijkhoorn mee aan de formulering van een instructie aan de opperbevelhebber: doorvechten tot verdere strijd doelloos en nutteloos was. In feite betekende dit dat het kabinet afzag van een beslissing: Winkelman

De 'Londense' periode nam een aanvang. In de ochtend van 14 mei werd het communiqué gepubliceerd waarin het uitwijken van koningin en regering werd meegedeeld. Het Koninkrijk der Nederlanden kon nu officieel doorvechten, maar het 'besluit' tot de reis naar Londen bestond uit een reeks halfheden en omissies die de historische betekenis ervan wel in een merkwaardig licht stellen. Zonder twijfel had men echter — hoe dan ook — de juiste koers ingeslagen, maar op dat moment kon bijna niemand in Nederland dat meevóelen. Toch was het niet dit 'smadelijke' vertrek dat, zoals Winkelman vreesde, de weerstand ineens deed zakken. Daarvoor zorgde de Duitse oorlogsmachine wel.

Oorlogsmuseum Overtoom

DE SITUATIE OP DE OCHTEND
VAN 14 MEI

DE DUITSERS KRUGEN HAAST

DRS. A. H. PAAPE

De ochtend van dinsdag 14 mei brak aan. Generaal Winkelman was somber gestemd. De ministers hadden hem bij hun vertrek opdracht gegeven de strijd te staken als het brengen van verdere offers zinloos zou zijn. Hij vreesde dat dat moment spoedig zou komen. Weliswaar leverden de verspreide groepjes Duitsers binnen de Vesting Holland nauwelijks meer gevaar op en was de aanval op de Afsluitdijk afgeslagen, maar van de andere fronten waren de berichten hoogst ernstig. Het Eiland van Dordrecht was ontruimd en generaal Schmidt drong met zijn tanks op in de richting van Rotterdam. Op Franse hulp viel in dat gebied niet meer te rekenen. En bovendien was, na dagen van felle strijd, het zuidelijk deel van de Grebbe-stelling door het merendeel van de Nederlandse troepen in wilde vlucht verlaten; de rest van het veldleger was die nacht bezig geweest zich terug te trekken achter de Waterlinie, in het zogenaamde Oostfront van de Vesting Holland. Dit 'front' was praktisch onverdedigbaar: goed ingerichte versterkingen ontbraken en de inundaties waren te laat gesteld.

Voor wie een minder goed overzicht had van de militaire situatie, was er die dinsdagochtend ander nieuws dat er duidelijk op scheen te wijzen dat de toestand hopeloos was. Het raakte algemeen bekend dat koningin en regering het land verlaten hadden; dit bericht trof bijna ieder als een verpletterende slag. Na de paniek van de eerste dag was men — gestimuleerd door de vaak wat optimistisch geformuleerde legerberichten — de situatie iets rooskleuriger gaan inzien. De Duitsers maakten welbeschouwd weinig vorderingen en elke dag werd de kans groter dat sterke

SS-eenheden vallen aan — maar ook hun successen bleven beneden de verwachtingen.

Franse en Engelse legers ons zouden komen helpen — de geruchten omtrent de grote hoeveelheden Franse troepen in Noord-Brabant werden slechts overtroffen door de verhalen over de aantallen Engelse schepen voor IJmuiden. Nog maar enkele dagen en dan zouden wij met hulp van de bondgenoten de Duitsers weer kunnen verdrijven. En nu dit bericht! Verraden voelde men zich, en verlaten door degenen op wie men gemeend had te kunnen vertrouwen. De geestkracht van het Nederlandse volk werd door dit ene bericht in de meest ernstige mate geschokt.

Terwijl de verbijstering over de 'vlucht' van koningin en regering het land overspoelde, ontving generaal Winkelman juist informatie die hem wat optimistischer stemde. De terugtocht uit de Grebbelinie was veel minder chaotisch verlopen dat hij gevreesd had. De Duitsers waren ver achtergebleven en drongen niet op. Dit nieuws vervulde de opperbevelhebber met nieuwe hoop. Binnen één of twee dagen zouden de inundaties van de Waterlinie voldoende diep zijn en de stellingen daarachter redelijk ingericht: men zou het daar de Duitsers nog wel eens heel moeilijk kunnen maken. In de proclamatie die hij rond tien uur uitgaf, nam hij de zinsnede op: 'De strijd is zwaar. Hij is echter waard gestreden te worden...' Men voelde de gedachte erachter: Nederland was nog niet verslagen. Diezelfde mening leefde ook bij de Duitsers, zowel bij de direct bij de strijd betrokken legercommandanten als bij het oppercommando van de *Wehrmacht*. Zij waren hoogst on-

tevreden. Men had gehoopt na één dag de Nederlandse tegenstand te kunnen breken — nu vocht men al vier dagen. De luchtlandingsstroepen en parachutisten, ten koste van vele vliegtuigen in het westen van Nederland gedeponeerd, hadden geen enkel resultaat bereikt. Het bruggehoofd in Rotterdam kon ternauwernood standhouden — van uitbreiding was geen sprake. De troepen in het noorden waren niet in staat ook maar één meter op de Afsluitdijk door te dringen. Dat men ongestoord van de Grebbe-stelling naar de Nieuwe Hollandse Waterlinie kon wandelen en — mits men enige snelheid betrachtte — zonder al te veel moeite in de Vesting Holland zou kunnen doordringen, wist men nog niet. Men vreesde nog minstens enkele dagen nodig te hebben om de Vesting Holland binnen te dringen. En hoeveel Engelsen zouden daar dan inmiddels geland zijn?

De Duitsers hadden haast. Zij wilden een beslissing forceren. Op maandagmiddag was al bevel gegeven dat een deel van de boven Belgisch grondgebied ingezette duikbommenwerpers en bommenwerpers de volgende dag beschikbaar moest zijn voor operaties boven Nederland. Diezelfde middag gaf Hitler een instructie uit, waarin hij erop wees dat 'de tegenstand van het Nederlandse leger sterker gebleken (is) dan aangenomen werd'. En hij verbond daaraan de opdracht: 'Politieke zowel als militaire redenen eisen dat deze tegenstand *op korte termijn* gebroken wordt.' Die opdracht moest uitgevoerd worden. Met gebruik van de normale strijdmethoden was dat — zo voorzagen ook de Duitsers — niet mogelijk. Maar... de tegenstand móést gebroken worden. En dus: met alle middelen.

HET BOMBARDEMENT VAN ROTTERDAM

VUURZEE OVER DE MAASSTAD

L. J. HARTOG

Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie

I. 'Met alle middelen' — In de vroege morgenuren van 10 mei hadden de Duitsers Rotterdam-Zuid overmeesterd en een klein bruggehoofd gevormd op de rechter Maasoever. Dat was veel maar tegelijk alles. Dagenlang zat er al geen beweging meer in het front. En daaraan, zo besloot men op 13 mei in Duitsland, moest een einde komen. Rotterdam moest genomen worden — dan zouden de 150 tanks van de 9e tankdivisie naar het noorden kunnen oprukken en een snelle capitulatie kunnen afdwingen. Bijgevolg ontving Schmidt (bevelvoerend generaal in Rotterdam-Zuid) tegen de avond van 13 mei van Küchler (commandant van het 18e leger) het volgende bevel: 'Het verzet in Rotterdam moet met alle middelen gebroken worden. Desnoods moet met vernietiging van de stad worden bedreigd en moet deze worden uitgevoerd.' Maar hoe? Reeds eerder op die dag was men in Rotterdam-Zuid tot de conclusie gekomen dat de doortocht slechts mogelijk zou zijn indien vooraf vliegtuigen werden ingezet. En dus werd hulp gevraagd aan de *Luftwaffe*. 's Avonds legde Schmidt het tijdschema voor de veertiende vast. Om 13.00 uur zou men starten met het beschieten van de stad, om 13.20 uur zou het bombardement moeten beginnen, om 13.50 uur zou de stormaanval over de Willemsbrug worden ingezet. Schmidt deed nóg iets. Küchler had hem erop gewezen dat de Rotterdamse burgerbevolking zoveel mogelijk moest worden gespaard. Mede daarom gaf Schmidt een ultimatum uit, waarin hij de militairen onder bedreiging van een vernietigend bombardement tot capitulatie opriep en adresseerde hij het stuk tevens aan de Rotterdamse burgemeester,

Een beeld van brandend Rotterdam na de luchtaanval, gezien vanuit de Zalmhaven.

opdat mr. Oud, zo nodig, de stad zou kunnen evacueren.

II. 'Het waardeloos papier' — De veertiende mei brak aan. 's Morgens vroeg kwamen drie Duitsers zwaaiend met een witte vlag de Willemsbrug over. Om half elf arriveerden zij met het ultimatum bij kolonel Scharroo, de Nederlandse commandant in Rotterdam. Indien, aldus het ultimatum, de tegenstand niet onmiddellijk gestaakt werd, zouden maatregelen genomen worden die 'de volledige vernietiging van de stad' met zich mee konden brengen. Men vroeg een parlementair met de nodige volmacht te sturen. De looptijd van het ultimatum bedroeg twee uur (het liep dus om 12.30 uur af). Onder het stuk stond: 'De Commandant van de Duitse troepen.' Meer niet. Scharroo gaf als zijn mening te kennen dat hij persoonlijk niet van plan was op een dergelijk briefje zonder naam, rang of handtekening in te gaan — zo iets kon iedereen schrijven. Dat was ook de mening van overste Wilson, die sinds 12 mei optrad als gemachtigde van de Nederlandse opperbevelhebber, generaal Winkelman. Burgemeester Oud, die ook aanwezig was, bestreed deze argumenten met enige klem. De omstandigheden, aldus Oud, wezen erop dat men dit ultimatum niet als een waardeloos stuk papier kon afdoen; het was immers overhandigd door een officier die duidelijk waarneembaar de frontlinie was gepasseerd. En ook het argument van het niet-ondertekend zijn achtte hij niet relevant; de officier had de mededeling immers ook mondeling kunnen

overbrengen. Oud had gelijk. Maar hij slaagde er (helaas?) niet in de militairen te overtuigen. Scharroo belde Winkelman op en deelde hem zijn standpunt mee; deze zegde toe bijtijds zijn beslissing te zullen doorgeven.

De Rotterdamse burgemeester ging naar het stadhuis en overlegde met zijn wethouders. Moest men de burgerbevolking waarschuwen? Neen, besliste men. In zo'n korte tijd zou men de stad niet kunnen evacueren; er zou zeker een heilloze paniek uitbreken.

De Duitse parlementair, die Scharroo en passant nog verteld had dat ook andere steden (Utrecht, Amsterdam, Den Haag, Haarlem) zouden worden geteisterd als Rotterdam zich niet overgaf, keerde naar Rotterdam-Zuid terug, deelde Schmidt mede dat er een Nederlandse parlementair zou arriveren en gaf als zijn mening te kennen dat de zaak de goede kant op ging. Als gevolg hiervan nam Schmidt twee belangrijke besluiten: hij gelastte de artilleriebeschieting die om 13.00 uur moest beginnen, af en seinde omstreeks 12.00 uur naar Duitsland: 'Bombardement wegens onderhandelingen uitgesteld. Nieuwe startgereedheid melden.'

Toen Schmidt dit bericht doorgaf (niet rechtstreeks aan het eskader, maar via verschillende instanties), waren de vliegtuigen die Rotterdam moesten bombarderen al in de lucht. Aan de commandanten van de twee aanvalsgroepen was echter vóór de start meegedeeld dat Rotterdam inmiddels tot overgave gesommeerd was en dat als het bombardement niet moest worden uitgevoerd, van het Noordereiland af rode lichtkogels zouden worden afgeschoten. Maakten de vliegtuigen geen rechtsomkeert toen ze via-via het bericht van

Schmidt ontvingen dat het bombardement was uitgesteld? Ze ontvingen het bericht niet. En dus vlogen ze op Rotterdam aan. Een honderdtal Heinkels. Géén stuka's die een precisiebombardement hadden kunnen uitvoeren.

III. 'Woordbreuk' — Inmiddels had Winkelman om 11.45 uur zijn beslissing doorgebeld. Scharroo moest de anonieme 'bevelhebber van de Duitse troepen' berichten dat slechts een behoorlijk ondertekend stuk, dat bovendien de kwaliteit van de afzender vermeldde, in overweging genomen kon worden. Om 12.15 uur was kapitein Backer (de Nederlandse parlementair) bij de Duitsers. Om 12.35 uur arriveerde Schmidt en overhandigde om

uit het oosten komende colonne vloog met zijn 100 ton bommen door en begon om 13.30 uur met het leggen van het bevolen bommentapijt. Een breed tapijt. De vliegers hadden vrij spel — er stond in Rotterdam geen enkel stuk luchtafweergeschut meer. Eerst na het bombardement kwam Backer bij Scharroo aan. De energieke kolonel, die dagenlang op zo lofwaardige wijze de verdediging had georganiseerd, was nu over zijn zenuwen. Hij greep de burgemeester bij de schouders en riep: 'Oud, zeg toch dat het niet mijn schuld is. Ik kon niet anders!' Men las het tweede ultimatum. 'Capituleren,' zei Scharroo. Om 15.50 uur was hij op het Noordereiland en nam geen blad voor de mond. 'Woordbreuk!'

IV. De capitulatie — 'Ik kom uit een hel, generaal!' berichtte Wilson, zo juist uit het brandende Rotterdam gearriveerd, aan de opperbevelhebber in Den Haag. Winkelman keurde de Rotterdamse capitulatie goed. Direct daarna kwam het bericht binnen dat de Duitsers, op straffe van een vernietigend bombardement, de capitulatie van Utrecht hadden geëist. Wat moest er nu gebeuren? Met een brandend Rotterdam achter zich, met de mogelijkheid van een brandend Utrecht voor zich, in het bezit van de regeringsinstructie dat de strijd moest worden gestaakt indien de offers verder als nutteloos moesten worden beschouwd, nam de opperbevelhebber, generaal Winkelman de zwaar-

Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie

WAT MOET ER NOU?

Studente, 20 jaar — Rotterdam

Dinsdag 14 mei 1940... Toen het luchtalarm begon was de stad er nog, stonden de huizen rustig rondom ons. En nu zien we tegenover ons een vuurgloed en rook en daartussen door stukken muur; aan alle kanten knettert en kraakt het en storten huizen in. Rechts naast ons zien we een diepe bomtrechter in de Schiekade en het huis van Landman in elkaar storten. We kijken niet verder, klimmen de trechter door en gaan binnen. Ik haal een brood en de kaas uit de kast, denkend dat je toch het eerst eten nodig hebt, maar aan de voorraad in de kelder denk ik geen moment. Uit alle kamers gaan we nu kleren verzamelen. We gooien het goed op de bedden, slaan de lakens en dekens eromheen en krijgen zo grote pakken, die we naar beneden slepen. Het kost veel tijd om de boel steeds door de bomtrechter te sjouwen. In alle kamers kijk je rond, wetend dat het allemaal verbranden zal. Het is zo hopeloos dat je het niet kunt oppakken en naar veiliger plaatsen brengen. Het wordt gevaarlijker om nieuwe rommel te halen. Brandweermannen waarschuwen ons dat het huis van Landman er wankel bij hangt en dat het wel eens in kan storten als wij erlangs lopen. Bovendien is de brand vlakbij. Was er maar water! Wat zouden we een massa kunnen redden! Moe gaan we zitten op een paaltje en kijken naar de brandende stad.

Uit: 'Dagboekfragmenten 1940—1945'. Bronnenpublicatie van het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie.

13.15 uur een nieuw ultimatum — ditmaal voorzien van naam, rang, functie en handtekening. Schmidt eiste antwoord vóór 16.20 uur. Rotterdam had weer drie uur de tijd. Zo leek het althans.

Om 13.20 uur vertrok Backer. Maar toen verschenen ook de Heinkels aan de horizon. 'In Gods naam,' riep Schmidt, 'dat wordt een ramp, dat wordt een tweede Warschau.' Rode lichtkogels gingen de lucht in, ten teken dat het bombardement *niet* moest worden uitgevoerd. De commandant van de uit het zuiden komende colonne merkte (na het vallen van de eerste bommen) de lichtkogels op, draaide af en verliet met zijn toestellen het Rotterdamse luchtruim. De commandant van de

beet hij Schmidt toe. 'Ik begrijp, kolonel,' zei Schmidt, 'dat u verbitterd bent.'

Het noodloteskader was inmiddels in Duitsland teruggekeerd. Was Rotterdam nu gevallen of niet? Men kon er geen hoogte van krijgen. Goering beval dat, ongeacht capitulatie en tenzij de doortocht begonnen was, de stad opnieuw moest worden gebombardeerd. En dus startten de vliegtuigen opnieuw. Toen Schmidt dit vernam, stuurde hij een ongecodeerd bericht naar Duitsland: 'Noordelijk deel van Rotterdam bezet. Niet bombarderen.' Dat hielp. Wat eerder op die dag niet was gebeurd, gebeurde nu: de vliegtuigen vingen het bericht op en keerden naar hun bases terug.

ste beslissing van zijn leven: hij capituleerde. En ondertussen brandde Rotterdams binnenstad als een grandioos Duits vreugdevuur. Op 14 mei 1940 verloren ongeveer 900 Rotterdamse burgers het leven. 78.000 mensen werden dakloos, 260 hectaren werden door bombardement en brand verwoest. Alleen al 25.000 woningen gingen verloren.

Het bombardement van Rotterdam: een Duitse misdaad? Een handeling die door het oorlogsrecht kon worden gedekt?

V. Schuld of overmacht? — Wat de schuldvraag betreft heeft men van Duitse zijde (ook na de oorlog) vrijwel steeds op twee punten gewezen:

1. het bombardement was een tactische aan-

Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie

gelegenheid: het ondersteunen van de grondtroepen door middel van vliegtuigen. Dat was vanuit een oogpunt van oorlogsrecht geoorloofd.

2. Het bombardement had inderdaad niet mogen worden uitgevoerd voor afloop van het tweede ultimatum. Maar had men niet alles gedaan het te voorkomen? Men had het uitstel geseind, maar dit bericht had de vliegtuigen helaas niet bereikt. Men had rode lichtkogels afgeschoten, maar die waren helaas niet door alle vliegtuigen opgemerkt. Kortom: de communicatie had op een noodlottige wijze gefaald. Conclusie: was hier niet eerder sprake van overmacht dan van schuld? Ten aanzien van het eerste punt moet wor-

den opgemerkt, dat dit standpunt in principe niet onjuist kan worden geacht. Artikel 25 van het Landoorlogsreglement (dat het bombarderen van onverdedigde steden verbiedt) kon op Rotterdam niet van toepassing worden verklaard — Rotterdam was zonder twijfel een verdedigde stad. Ook kan niet gesteld worden dat de Duitsers artikel 26 van het Landoorlogsreglement schonden. De zin van dit artikel (dat de aanvaller verplicht de autoriteiten te waarschuwen voordat hij een verdedigde stad gaat bombarderen) is dat vóór het bombardement de burgers in veiligheid kunnen worden gebracht. Het argument dat de Duitsers de geest van dit artikel schonden door het ultimatum een looptijd van twee

PROCLAMATIE

Aan de Burgerbevolking van Rotterdam

In deze voor ons Vaderland en onze stad zoo moeilijke dagen acht ik mij verplicht een persoonlijk en ernstig beroep te doen op de Burgerij van Rotterdam.

DE VIJANDELIJKHEDEN MET DE DUITSCHE TROEPEN ZIJN THANS GESTAAKT, nu de Stad zich heeft moeten overgeven.

Laat ieder dit toch goed begrijpen. Iedere daad van vijandelijkheid tegenover deze troepen is in strijd met de overeenkomst, die de commandant van Rotterdam met den Duitschen commandant heeft gesloten. Het is onze plicht die overeenkomst in alle opzichten eerlijk na te komen.

Handelingen in strijd daarmee door wie ook verricht, zullen de grootste ellende over onze stad kunnen brengen. Laat ieder zooveel mogelijk is, aan zijn gewone werk gaan. Ik heb mij er met mijn leven borg voor gesteld, dat de burgerij van Rotterdam zich rustig zal gedragen.

Aan de Duitse troepen is door hun Commandant bevel gegeven een welwillende houding tegenover de bevolking aan te nemen. Van mijn kant zal ik voorts alles doen, wat in mijn vermogen is, om de rechtmatige belangen der bevolking bij het Commando van het bezettingsleger te verdedigen en te bevorderen.

Ik reken op Uw aller medewerking.

De Burgemeester van Rotterdam

P. J. OUD

Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie

Hierboven: Duitse stoottroepen op een van de Rotterdamse Maasbruggen, kort na het bombardement. Vóór de luchtaanval waren de Duitsers er niet in geslaagd de strijd om de stad in hun voordeel te beslechten.

Linkerpagina: het onverwachte bombardement richtte in de stad zeer grote verwoestingen aan. Dit zijn de nasmeulende resten van het postkantoor Coolsingel.

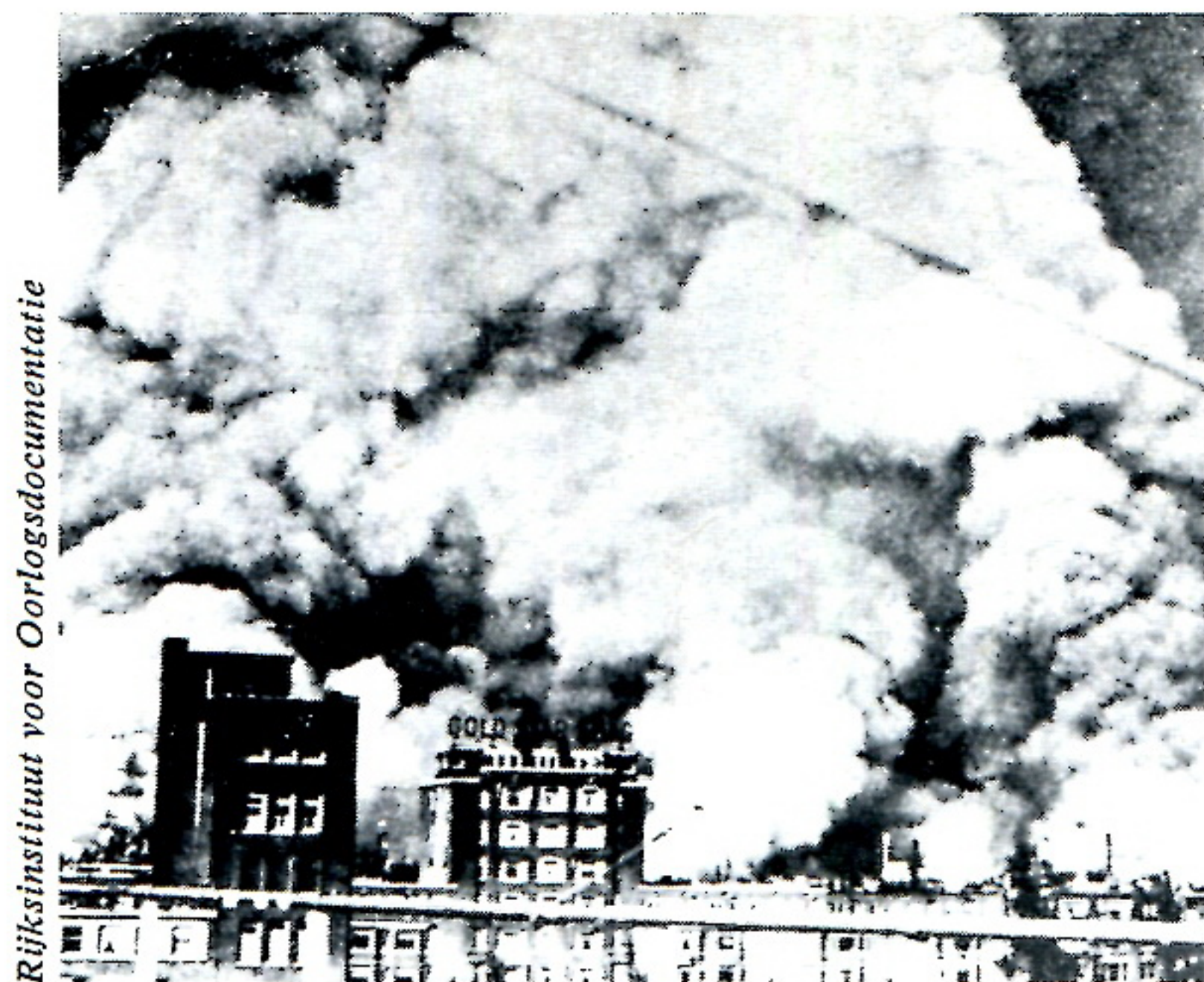
Linksboven: een Duitse officier na de Nederlandse capitulatie bij een pijler van de spoorbrug over de Maas die bij het bombardement beschadigd werd.

Links: het dringende beroep van burgemeester Oud op de Rotterdamse bevolking om na de capitulatie alle vijandelijkheden te staken en geen represailles uit te lokken.

uur te geven (in welke tijdsduur men Rotterdam niet ontruimen kón) is zwak. Er werd van Nederlandse zijde immers geen enkel bezwaar geopperd. Men kende namelijk het oorlogsrecht niet; men begreep daarom ook de betekenis van de brief aan mr. Oud niet, met het gevolg dat men wel zo *laat* mogelijk, op bedenkelijke gronden, met de Duitsers contact zocht over een nieuw ultimatum, maar niet zo *vroeg* mogelijk, op deugdelijke gronden, met de Duitsers ging praten over een verlenging van de looptijd.

Ten aanzien van het tweede punt (het beroep op overmacht op grond van het noodlottig falen der verbindingen) moet worden gezegd dat dit argument geen enkele gelding bezit.

Dit betekent niet dat men de vliegtuigen niet had mogen laten opstijgen vóór het Nederlandse antwoord op het ultimatum bekend was. Het betekent wel dat men had moeten afspreken dat men pas had mogen bombarderen *nadat* men bijvoorbeeld lichtkogels had gezien. Had men deze bevelstechnisch juiste methode gevolgd, dan zou Rotterdam op 14 mei 1940 *niet* zijn gebombardeerd! Het feit dat Rotterdam werd geteisterd, was bijgevolg geen kwestie van overmacht, maar van schuld. Schuld door het verstrekken van verkeerde instructies? Nee, schuld als gevolg van een onverantwoordelijke mentaliteit, die leidde tot instructies waarbij men het risico der falende verbindingen eenvoudigweg afschoof

Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie

in deze zin, komt zonder een merkwaardige bijgedachte niet uit, wanneer hij Goerings verbod in verband brengt met het feit dat men van Nederlandse zijde niet wenste in te gaan op een ultimatum dat niet was ondertekend.

Vraag: zou Winkelman hebben gecapituleerd als het eerste ultimatum ondertekend was geweest? Hoogstwaarschijnlijk wel, want hij heeft verklaard dat hij op het tweede, getekende stuk wel zou hebben gecapituleerd als dit vóór het bombardement zou zijn aangekomen (een verklaring die en passant inhoudt dat de opperbevelhebber het strategisch zinloos achtte dat Rotterdam zou worden opgeofferd). Vraag: zou Goering hebben verbo-

op Rotterdam. Aan die mentaliteit, niet aan technische onvolkomenheden, ging Rotterdam te gronde.

VI. Goering en Winkelman — Er zit nog een belangwekkende kant aan dit bombardement. Vast staat dat Goering zich op 14 mei nagenoeg tot in detail met de kwestie-Rotterdam heeft bemoeid. Verscheidene feiten maken het hoogst waarschijnlijk dat hij een fatale rol heeft gespeeld, dat het bombardement in de eerste plaats zijn misdaad was, dat er dus aan dit bombardement op verschillende niveaus is gewerkt. In dit verband zijn verscheidene deskundigen van mening dat Goering verboden heeft Schmidts bericht dat het bombardement moest worden uitgesteld,

Geheel boven: nog een beeld van de vuurzee waarin Rotterdam door het bombardement werd herschepen. Hierboven: de Nederlandse onderhandelaar, kapitein Backer.

door te geven aan de eskadercommandant. Was dit technisch mogelijk? Wel degelijk. Schmidts berichtgeving aan de vliegtuigen liep over Goering. Was dit mentaal mogelijk? Wel degelijk. Wie (later op de middag) een bombardement beveelt ongeacht capitulatie, zal (eerder op die middag) geen bezwaar hebben gehad tegen een bombardement tijdens onderhandelingen over die capitulatie. Integendeel.

Evenwel, wie gelooft in Goerings schuld

den Schmidts bericht aan de vliegtuigen door te geven als deze de capitulatie van Rotterdam had gemeld? Hoogstwaarschijnlijk niet, want anders zouden de Duitsers de kans hebben gelopen hun eigen troepen te bombarderen. Combineert men deze antwoorden en bedenkt men tevens dat men van Nederlandse zijde een fout beging toen men meende dat een ultimatum ondertekend moet zijn, dan behoort men — náást de conclusie van de Duitse schuld — niet voorbij te gaan aan een andere conclusie van pijnlijker aard: dat er wellicht een oorzakelijk verband heeft bestaan tussen een fout van de Nederlandse legerleiding en de vernietiging van de Rotterdamse binnenstad.

NEDERLANDSE VLUCHT
NAAR ENGELAND

TUSSEN WAL EN SCHIP

LOUIS SINNER

In de maanden na september 1939 had de Britse regering aan Nederland gevraagd of er behoefte was aan een evacuatieplan. De Engelsen hadden er de Nederlandse regering op gewezen dat bij een onverhoopte Duitse bezetting vele Nederlanders in onmiddellijk levensgevaar zouden verkeren: joden, erkende anti-nazi's en mensen die bepaalde vitale belangen behartigden. Onder de joden in Nederland bevond zich bovendien een bijzonder kwetsbare groep: de vluchtelingen die in Duitsland de nazi's waren ontkomen en die in Nederland asiel hadden gekregen. Het valt te betwijfelen of men een uitvoerbaar evacuatieplan voor zo'n tweehonderdduizend mensen had kunnen opstellen, maar de Ne-

Duits-joodse weeskinderen die door mevrouw G. Wijsmuller-Meijer uit Duitsland waren gehaald. Rechts, staande in zwart mantelpak, mevrouw Wijsmuller zelf.

derlandse regering had na september 1939 niet eens een poging daartoe ondernomen. Zij achtte het om te beginnen in strijd met 'de strikte neutraliteit' met de Engelse regering te praten over een mogelijke evacuatie van Nederlanders naar Engeland. Bovendien bleef men hier tot aan 10 mei 1940 de hoop koesteren dat de ramp Nederland wel voorbij zou gaan. Tenslotte overwoog men dat als de oorlog over Nederland zou komen, er nog wel tijd zou zijn om de evacuatie te organiseren.

Dit alles was er oorzaak van dat de Nederlandse regering en het Nederlandse bestuursapparaat op 10 mei 1940 zelfs geen richtlijnen hadden voor een evacuatieplan. Het aantal mensen dat van 10 tot en met 14 mei kans zag Nederland te ontvluchten was dan ook klein. In de vijf oorlogsdagen heeft de Nederlandse regering zelfs geen poging gedaan de joodse Nederlanders en andere bedreigden een vlucht mogelijk te maken. Van de mensen die de hoogste bestuursverantwoordelijkheid hadden aanvaard, was kennelijk niemand zich ervan bewust dat de komst van de nazi's voor vele tienduizenden in de letterlijke zin van het woord hun doodvonnis betekende. Maar al was er een goed plan geweest, dan

nog zou ook een bekzamere regering niet in staat zijn geweest in vijf dagen zo'n tweehonderdduizend mensen te evacueren. Daarvoor ontbraken de technische middelen, maar bovendien beseften lang niet alle bedreigden het gevaar dat hun boven het hoofd hing. Op maandag 13 mei 1940 waren de Amsterdamse diamantairs in de Diamant Beurs bijeengekomen. Hun werd verzocht de voorraad slijpdiamanten — uiterst belangrijk voor de Duitse oorlogsindustrie — in te leveren, zodat deze naar Engeland kon worden gebracht. Slechts twee van hen leverden hun diamanten in. Alle andere (joodse) diamantairs weigerden van hun bezit afstand te doen.

Hoe perfect de organisatie ook geweest zou zijn: technisch onvermogen, tijdgebrek en menselijke kortzichtigheid zouden een min of meer sluitende evacuatie hebben verhinderd. Maar in mei 1940 scheen niemand ook maar te denken aan de mensen wier leven bij de komst van de nazi's werd bedreigd. Daardoor ontmoetten zij, die op eigen initiatief wilden vluchten, zo goed als nergens medewerking, doch meestal tegenwerking. Het kwam bij de meeste autoriteiten zelfs niet op dat Nederland toch wel in bijzondere mate verantwoordelijk was voor de vluchtelingen die in ons land asiel hadden gekregen en die soms in kampen waren ondergebracht.

Toen op 14 mei bekend werd dat koningin en regering naar Engeland waren vertrokken, was het duidelijk dat de Duitse bezetting van heel Nederland nog slechts een kwestie van uren was. Onmiddellijk gingen duizenden joden en andere bedreigden zoeken naar een mogelijkheid om Nederland alsnog te verlaten. Aanvankelijk wilden vele vluchtelingen het nog formeel doen: wie Engeland binnen wilde, moest een Brits visum hebben. Wie wilde vluchten begaf zich dus naar het Engelse consulaat. Maar de Britse consul gaf niet thuis. De vluchtelingen, bij wie snel een gevoel van wanhoop en paniek groeide, werden van het kastje naar de muur gestuurd. Duizenden doodsbanne mensen fietsten op die dramatische dinsdag soms tientallen kilometers door het oorlogsgeweld van stad naar dorp om iemand te vinden die machtig genoeg was om de weg naar de redding te openen.

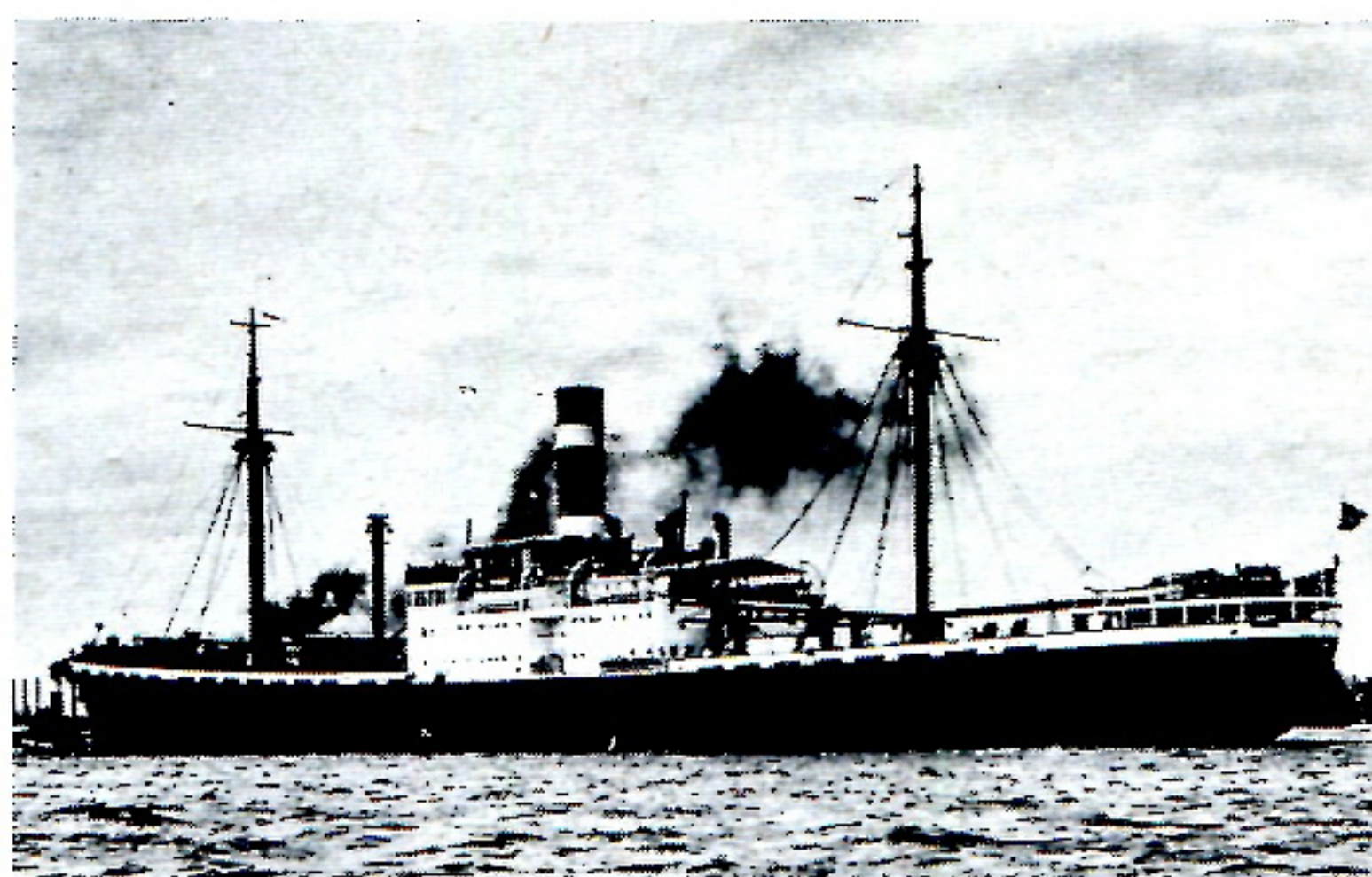
Doordat degenen die bevoegd en verplicht waren tot beslissen, bleven zwijgen, was de groeiende stroom vluchtelingen (die vooral van Amsterdam uit oprukte naar IJmuiden) overgeleverd aan het gezag van lagere autoriteiten. Die hadden geen enkele order of aanwijzing gekregen waarin van vluchtelingen werd gesproken. Op een hoog enkele uitzondering na begonnen ze de vlucht dus tegen te gaan.

Duizenden mensen die zich door de naderende Duitsers bedreigd voelden, waren niet om een visum gaan vragen, maar rechtstreeks naar de kuststreek gegaan, in de hoop een plaatsje te vinden op een boot naar Engeland. Kennelijk uit vrees voor een chaos, sloten militairen in de middag van de veertiende mei de toegangswegen tot de kust af. Door sommige kustplaatsen reden zelfs politiewagens met luidsprekers die de mensen in de havens dreigden met arrestatie als ze niet onmiddellijk naar huis zouden gaan.

Op dat moment lagen er bij de Nederlandse

kust vele schepen, coasters, vrachtschepen, oceaanstomers en honderden vissersschepen, varensgered. Het werd een gruwelijk kansspel. Enkele mensen toonden grote moed en offervaardigheid, maar zij waren uitzonderingen. Een van hen was mevrouw G. Wijsmuller-Meijer. Met grote doortastendheid was zij al jaren bezig geweest om joodse kinderen uit nazi-Duitsland te halen, dwars tegen bureaucratie, onverschilligheid en gevaar voor eigen veiligheid in. Honderden kinderen had zij in Duitsland letterlijk uit de klauwen van de nazi's gered. Op 14 mei 1940 stond zij voor de grote vuurproef.

In de chaos van die vijfde oorlogsdag wist zij vijf autobussen te bemachtigen. Daarin stop-

Polygoon

Nummer van het persoonsbewijs Number of civil identity card Nombre de la carte d'identité civile -----	Geldig tot Valuable till Valuable jusqu'au 30-9-1945
Naam van den houder Geertruida Name of bearer Nom du porteur Wijsmuller-Meijer	
Woonplaats Nassaukade 125 Domicile Résidence Amsterdam	
Functie bij het Roode Kruis Verpleegster Function with the Red Cross Nurse Fonction chez la Croix-Rouge Infirmière	
Handtekening van den houder Signature of bearer Signature du porteur <i>Geertruida Wijsmuller-Meijer</i>	
Deze identiteitskaart blijft eigendom van het Nederlandsche Roode Kruis en moet bij verbreking van het dienstverband, bij overlijden en in elk geval na het verlopen van den geldigheidsduur weer worden ingeleverd.	

Boven: een foto, op een identificatiekaart van het Roode Kruis, van mevrouw Wijsmuller-Meijer tijdens de oorlogsjaren.

Geheel boven: het s.s. 'Bodegraven', dat mevrouw Wijsmuller en haar beschermelingen in mei 1940 naar Engeland bracht.

te zij de vijfenzeventig Duits-joodse kinderen die zij persoonlijk uit Duitsland had gered en die in het Amsterdamse Burger Weeshuis een onderdak hadden gevonden en verder een aantal joodse gezinnen die wilden vluchten. Vervolgens reed zij met de vijf bussen naar IJmuiden en ging met haar beschermelingen aan boord van de 'Bodegraven'. Dit schip

had vele duizenden vluchtelingen kunnen opnemen maar toen het vertrok waren voornamelijk beschermelingen van mevrouw Wijsmuller aan boord, terwijl duizenden wanhopige mensen in IJmuiden moesten achterblijven.

De in paniek verkerende vluchtelingen boden goud om aan boord van de schepen te komen. Soms was men bereid het hele schip te kopen. Maar dikwijls weigerde de bemanning uit te varen, ook al lag het schip daarvoor gereed. Soms lukte het wel. Zo bijvoorbeeld aan de joodse anti-nazi-journalist L. de Jong, de huidige directeur van het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie. Op dinsdag 14 mei had hij met zijn vrouw en enkele vrienden de hele dag doelloos rondgezworven, op zoek naar een vluchtmogelijkheid. In een volgepropte auto belandde hij tenslotte in IJmuiden, waar een jongen zei: 'Als ik jullie auto krijg, breng ik jullie aan boord van een schip.' Toen aan het eind van deze dramatische middag de grote schepen met veel te weinig passagiers aan boord waren verdwenen en elk moment de Duitse pantsercolonnes konden verschijnen, werden nog enkele desperate pogingen gedaan om het gevaarlijke Nederland per sloep of kleine boot te ontvluchten. Sommige van deze wanhoopspogingen zijn nog geslaagd ook. Hoevele scheepjes er voor altijd verdwenen, valt niet te schatten.

Het is onbegrijpelijk dat de Nederlandse ministers, zelfs toen ze in Londen waren aangekomen, niets hebben gedaan om althans een deel van de vluchtelingen te redden. Zelfs de mensen die op hoger bevel Nederland moesten verlaten — gespecialiseerde technici en bestuursambtenaren — hadden de grootste moeite om weg te komen. Links en rechts werden pasjes, doorlaatvergunningen en marsorders uitgereikt, maar zij bleken ter plaatse meestal van geen enkele betekenis. De journalist Meijer Sluijser liep met een lijst rond en wist de autoriteiten die hem en zijn gezelschap de weg naar het reddende schip versperden, te overbluffen. Hij las luide de namen van de lijst op en wie genoemd werd, mocht aan boord van het schip. Toen begon Sluijser ook de namen te noemen van mensen die hij zag staan, ook al kwamen ze niet op zijn lijst voor. Op deze en dergelijke manieren hebben in die meimiddag drieduizend mensen kunnen vluchten. Gezien de ruimte in de schepen hadden het er tienduizenden meer kunnen zijn, tienduizenden wier leven enkele jaren later zou eindigen in de gaskamers van Auschwitz.

In Londen zat die dinsdagavond, kennelijk onbewust van de doodsangst aan de Nederlandse kust, het Nederlandse kabinet te dineren. Minister-president de Geer werd door een koerier van tafel weggeroepen: het Nederlandse leger had gecapituleerd.

De Geer ging terug naar zijn diner zonder de andere Nederlandse ministers in te lichten. Tegen het hoofd van de voorlichtingsdienst, die onmiddellijk een regeringscommuniqué wilde doen uitgaan, zei De Geer: 'Och, gaat u maar alleen naar boven, dan ga ik terug naar de eetzaal en dan kunnen de heren rustig afeten. Het heeft geen zin hen te storen.'

En terwijl de heren rustig afaten, begonnen in IJmuiden duizenden wanhopige mensen aan de loodzware terugtocht naar Amsterdam.

VLUCHT ZONDER ZIN

Y. P. W. VAN DER WERFF

Een grote provincieplaats, naar hedendaagse normen een beetje slaperig misschien. Er ligt een garnizoen; er wonen ruim 50.000 mensen. In zo'n stad heeft het leven zijn vaste cadans; de enkele bedrijven van internationale bekendheid kunnen de sleur al evenmin doorbreken als de schrijnende symptomen van de overal heersende werkloosheid.

De sfeer in het vooroorlogse Breda wordt nauwelijks aangetast door de spanningen van de oorlog die in Europa is uitgebroken. Het college van burgemeester en wethouders heeft een aantal raadsbesluiten uitgelokt tot de vorming van een gemeentelijke levensmiddelenvoorraad, tot een stedelijke indeling en tot het oprichten van goedbemande organisaties om op alle eventualiteiten voorbereid te zijn.

Op 3 maart 1940 herdenkt de stad op gepaste wijze, dat wil zeggen met redevoeringen, fanfares en het onthullen van een uiterst sober monumentje, het feit dat 350 jaar geleden het turfschip binnen de muren werd gehaald: in het vaderlands bestel nog altijd een symbool van durf, vernuft, doorzettingsvermogen en heldenmoed. De overrompeling van Denemarken en Noorwegen brengt in april wel enige rimpeling in die rustige vijver, maar desondanks schrikken ook de inwoners van Breda op 10 mei op uit een zoete rust.

De eerste oorlogsdag verloopt er als vrijwel overal elders: verontwaardiging, opwindend, luchtalarm, angst, een enkele bom, nieuwsgierigheid, doden en gewonden, het uitvallen van communicatiemiddelen en nutsbedrijven. De getroffen voorbereidingen blijken uitermate doeltreffend; autoriteiten en luchtbeschermingsfunctionarissen betrekken hun posten. Als uit het oosten per bus of trein de eerste groepen geëvacueerden arriveren, brengt dat, als een soort kettingreactie, het vertrek op gang van Bredase verpleegden naar de omliggende plaatsen.

Op 11 mei trekken de Fransen de stad binnen. Hun plan de Duitsers voorbij Tilburg aan te vallen, blijkt niet te realiseren door de snelheid waarmee de aanvallers oprukt. Dat betekent, als alternatief, standhouden achter de van zuid naar noord stromende bovenloop van de Mark. Dit riviertje is tot Breda echter zo smal en heeft zo weinig diepgang, dat de naam 'Marklinie' bijna lachwekkend is. Toch is er kans dat Breda, als het noordelijkste punt in de Franse verdedigingslinie, zware aanvallen te verduren zal krijgen. De Franse commandant maakt dan ook duidelijk dat hij op maandag 13 mei de gehele burgerbevol-

Op zondag 12 mei 1940, 's morgens om 10 uur, stond de gehele bevolking van Breda gepakt en gezakt gereed voor vertrek. Vrijwel alle gemotoriseerde voertuigen waren door de militairen in beslag genomen, zodat de vlucht, die voor velen maanden zou duren, te voet en met kinderwagens ging.

king uit de stad weg wil hebben. Het bevel tot evacuatie lijkt geïnspireerd op de wijze van oorlogvoeren zoals men die nog kent uit de Eerste Wereldoorlog. Als men zich baseert op die herinnering, is er een vergelijking mogelijk tussen Breda en Diksmuide, het Belgische stadje dat in de vorige oorlog in een puinhoop werd herschapen door maan-

denlange artilleriebeschietingen en het heen en weer golven van de gevechten. Als er in 1940 rondom Breda een frontlijn zou zijn ontstaan, zouden er onder de 52.166 inwoners zeker veel meer doden zijn gevallen dan de 91 die nu zullen omkomen door de opgelegde, massale evacuatie. Door de snelle Duitse opmars beslist de Franse commandant dat de evacuatie al op 12 mei (Pinksterzondag) zal beginnen. Omdat de militairen de gereedstaande auto's en bussen in beslag hebben genomen, moeten de wijkhoofden de mensen gelasten per fiets of te voet te vertrekken. De vluchtelingen mogen alleen kinderwagens en bakfietsen meenemen. Langs twee routes zullen de evacués vertrekken naar Antwerpen, dat zich bereid heeft verklaard hen op te vangen.

Omstreeks 10 uur 's morgens gaat de gehele Bredase bevolking gepakt en gezakt op weg. De sirenes van de luchtbescherming zijn buiten werking gesteld om paniek te voorkomen; de winkeliers hebben de aan bederf onderhevige koopwaar op de stoep gezet, zodat iedereen kan nemen wat hij wil; de kerkelijke overheid heeft nog juist op tijd over het radio-distributienet laten omroepen dat de gelovigen op deze eerste Pinksterdag geen mis hoeven bij te wonen. Pas heel laat in de avond zullen vele getrouwe kerkgangers, uitgeput van vermoeidheid, rust vinden op de kille zerken van kleine dorpskerkjes of in het stro van boerderijen.

De twee mensenslangen op de wegen naar Zundert en Hoogstraten belemmeren de acties van de geallieerden en trekken de aandacht van vijandelijke vliegtuigen, die de vluchtelingen weldra bestoken met bommen en mitrailleurs. Het voortdurend dekking zoeken in sloten en greppels, het opdringen van de achterste groepen, de doden en gewonden, de uitputting, het defect raken van de primitieve vervoermiddelen — dat alles leidt ondanks de inspanning van de wijk- en blokhoofden tot verbrokkeling van de groep. De complete bevolking van Breda raakt in een maalstroom, die bovendien grote zuigkracht uitoefent op de bevolking van de plaatsen waar men doorheen trekt. Moeizaam zoeken de mensen hun weg langs of over de slechts ten dele opgeruimde versperringen die in zuidelijke richting de Nederlandse neutraliteit moesten demonstreren.

Geschokt door de aanblik van de vernielingen en de brandende boerderijen, bereikt de westelijke groep via Rijsbergen en Zundert de grens bij Wuustwezel. Daar worden de

vluchtelingen plotseling niet toegelaten op Belgisch grondgebied — niet de eerste communicatiestoornis en evenmin de laatste. Men wijkt naar het westen uit en komt terecht in Achtmaal, nog juist binnen de Nederlandse grens. Het is een bijzonder gelukkige keus: behalve wat luchtgevechten is hier weinig te merken van de oorlogshandelingen. Alleen raakt de streek als gevolg van de Bredase invasie zo vol (van 1000 op 15.000 mensen), dat het brood voor zoveel duizenden bij gebrek aan gist met bier tot rijzen gebracht moet worden.

In Antwerpen verkeert men intussen in grote ongerustheid over het uitblijven van deze groep. De al aanwezige Bredase autoriteiten

melden nog steeds dat de vluchtelingen in aantocht zijn. Maar intussen blijkt het mogelijk van Achtmaal uit contact te maken met de Duitse bezetting in het verlaten Breda. Op 14 en 15 mei keert de westelijke groep terug van de overbodige uittocht. Ze treft de stad niet ongeschonden aan. Door het opblazen van een aantal bruggen is nogal wat glasschade ontstaan; bomtreffers hebben verwoestingen aangericht en ook blijkt dat niet alle brave vaderlanders in een verlaten stad het onderscheid kennen tussen mijn en dijn.

De lijdensweg van de oostelijke groep begint onder dezelfde omstandigheden als die van de westelijke. Hij zal echter veel gevaarlijker en langduriger blijken en vele evacués hon-

derden kilometers van huis voeren. Onmiddellijk reeds bij het passeren van de grens bij Strijbeek worden de vluchtelingen in het zwaargeteisterde Minderhout geconfronteerd met de realiteit van de oorlog. Ruim 24.000 mensen bivakkeren in de omgeving van Hoogstraten. Na door Belgische militairen opgehouden en ver omgeleid te zijn, bereikt het grootste deel van hen de volgende dag Antwerpen. In deze stad vinden velen in de daarvoor beschikbaar gestelde scholen een onderkomen en goede verzorging. De Bredase autoriteiten beginnen onmiddellijk met een voorlopige registratie, maar velen onttrekken zich onbewust aan die maatregel doordat ze onderdak vinden bij Belgen.

Links: hoewel de meeste Bredanaars op die Pinksterzondag bezwaard begonnen met de verplichte evacuatie van de stad, waren er maar weinigen die een idee hadden van de zeer moeilijke tijden die een deel van de bevolking te wachten stonden en waarbij velen Zuid-Frankrijk zouden bereiken.

Linksonder: op 11 mei 1940 bereikten enige eenheden van het Franse leger de stad Breda. Ze hadden een klein aantal tanks bij zich en waren van plan de Duitsers voorbij Tilburg aan te vallen. Toen dat onmogelijk bleek, gaf de Franse commandant opdracht tot evacuatie van Breda.

A. Roltoos

A. Roltoos

De druk van de oprukkende Duitse legers en de stroom van Belgische vluchtelingen dwingen velen tot verder trekken. Talrijke evacués raken in de ban van een vluchtneurose. Het ontvankelijkst daarvoor zijn zij die over gemotoriseerd vervoer beschikken; zij kunnen de Duitse opmars net voor blijven en laten zich voortdurend opjagen. Wel keren op 18 en 20 mei duizenden uitgeputte achterblijvers uit Meerseldreef en Antwerpen naar Breda terug, maar duizenden anderen hebben de Scheldestad al verlaten vóór daar op 17 mei het consigne wordt gegeven om in de huizen te blijven.

Ongeveer 2500 mensen bereiken met een pendeldienst van Bredaas en Zeeuws materieel de omgeving van Koewacht in Zeeuws-Vlaanderen en hoewel in de provincie Zeeland de gevechtshandelingen het langst hebben geduurd, kan deze groep op 22 en 23 mei terugkeren, dit met toestemming van de Duitse militaire autoriteiten, die er veel aan gelegen is de toestand in Breda te normaliseren. De meesten komen met de officiële transporten over Antwerpen, maar er zijn er ook die zich naar Zuid-Beveland hebben laten overzetten (voor de exorbitante prijs van gemiddeld f 15.— per persoon!) en van Bergen op Zoom af meerijden met Duitse legerwagens.

Duizenden echter zijn doorgetrokken naar Brugge, Gent en Sint-Niklaas. In deze laatste stad vallen de meeste slachtoffers: op 17 mei wordt daar een school die juist door een groep vluchtelingen is betrokken, door Duitse bommen getroffen. Een vijftigtal doden en tientallen gewonden liggen tussen het puin; door verminking en gebrek aan identificatiemogelijkheden, vooral bij kleine kinderen, zal het nog weken duren voordat de lijst van slachtoffers definitief kan worden opgesteld.

De burgerij heeft Breda sneller verlaten dan ze er terugkeert. Begin juni worden nog ruim 3000 inwoners vermist. Een speurtocht in de Vlaamse dorpen brengt velen terecht, maar het kost moeite deze mensen op een centraal punt bijeen te brengen voor transport naar huis. Hoe echter de verblijfplaats op te sporen van hen die de Franse grens gepasseerd zijn en in een grillige odyssee steeds verder zuidwaarts zwerven? De verbijstering over het feit dat hun harde Hollandse guldens nergens als betaalmiddel geaccepteerd worden, maakt bij deze mensen al spoedig plaats voor de noodzaak werk te vinden om kost en huisvesting te verdienen. Het Bredase opsporingscomité vindt aanknopingspunten in de

muurkranten, vooral aan de Nederlandse consulaten, die persoonlijke gegevens en tijdelijke woonplaats vermelden. Het comité, dat aanvankelijk slechts Bredanaars zoekt, groeit weldra uit tot een informatie- en repatriëringsorganisatie voor alle Nederlanders in België en Frankrijk en werkt met toestemming van de Duitsers en in combinatie met de radio-omroep en de Bredase busondernemingen. Voor alle terugkerenden loopt de route via Parijs en Breda. In deze laatste stad helpt het Lenigingscomité zo'n 600 gezinnen. Er worden honderden warme maaltijden en talloze andere levensmiddelen verstrekt, zodat de door de gemeente ingeslagen evacuatiepakketten toch nog van nut zijn. In nauw overleg

met het Roode Kruis verzorgt het comité de huisvesting en het transport van koffers en fietsen uit Frankrijk; het houdt collectes en inzamelingen voor dekens, kleding en schoei. Het meeste werk hebben de leden van het comité met hen die na wekenlange omzwervingen in Zuid-Frankrijk werk hebben gevonden. Bij hun overhaast vertrek hadden ze boven hun stad Duitse bommenwerpers gezien en om hun vlucht te verklaren bouwen ze gestaag aan verhalen over de puinhopen die ze hebben achtergelaten — tot ze er zelf in gaan geloven. Pas bij het zien van recente foto's van de stad, met Duitse militairen en opschriften, laten ze zich overtuigen en aanvaarden de weg terug.

EEN ANGSTWEKKENDE DROOM

17 Mei (Poperinghe, nabij de Fransche grens) — De dagen van Zondag tot heden zijn voorbijgeschoten als een angstwekkende droom. Ik wil slechts de naakte feiten noteren. Gebeurtenissen, waarvan de door angst verwrongen beelden mij bijgebleven zijn, na een tocht dwars door het Vlaamsche oorlogsgebied.

De totale evacuatie van Breda bracht me, te midden van tienduizenden, over de Zuidgrens. Het was Pinkstermorgen. Zonlicht stroomde feestelijk over de landen. De klokken der dorpskerkjes zwegen. Boerengezinnen stonden aan de rand van de weg en sloegen met naïeve verwondering de vluchtelingenkaravaan gade. Het moet er helsch toegaan, wil de boer zijn hof verlaten. Groote troepen Fransche soldaten, haveloos en uitgeput, trokken tusschen de burgers mee naar het Zuiden. Zij werden door Duitse jagers gemitrailleerd. Ik zag vrouwen vallen en kinderen. Ouden van dagen werden in de telkens terugkerende paniek onder den voet gelopen. Jonge kerels wierpen zich zinloos van angst in kuilen en greppels.

Den nacht bracht ik door in een grensplaatsje. Het was onmogelijk te slapen in de gelagkamer van het cafeetje waar ik onderdak gevonden had met enkele tientallen. Men vertelde elkaar de meest fantastische geruchten. Ik bleef op een stoel zitten rooken en ging nu en dan naar buiten, daar het in de benauwde atmosfeer niet uit te houden was. Van een Belgischen soldaat vernam ik, dat de Duitschers reeds in Galder zaten. Uit de bosschen klonk het geratel van machinegeweren.

Verder. Ik kwam langs dorpen die bijna geheel verwoest waren door luchtbombardementen. Bontrechters, zoo groot, dat er een huis in verdwijnen kon, gaapten in den weg. Dood vee lag in de weiden. Niets is triester dan de blik van een paard, dat met groote, verglaasde oogen te staren ligt; tusschen de stijve pooten de reusachtige wond van den opengereten buik. Achter mij bleef onontkoombaar de donkere dreuning van het front, het doordringende gezoem der moffenkisten. Dat geluid joeg allen voort.

Ik passeerde Hoogstraten, Westmalle, het Albertkanaal. Stuka's doken huilend op de versterkingen. Telkens moest ik dekking zoeken. Bruggen werden achter mij opgeblazen. 'Den Duts avanceert,' hoorde ik overal. Tegen de

avond: Antwerpen. Overvol Vlaamsche en Nederlandsche vluchtelingen. Ik werd ingekwartierd bij een arbeidersgezin te Borgerhout. Rondborstige, hartelijke Vlamingen. De man was communist. Met de 'patatten' zette hij Marx op tafel. En toen ik den volgenden morgen afscheid nam, had mijn politiek uitstekend geschoolde gastheer nog den mond vol van de wereldrevolutie, 'het antwoord op de Germaansche revolutie, waarmee de nazi's zullen probeeren heel Europa in hun macht te krijgen,' zooals hij het noemde.

Ik fietste weer voort tusschen de tienduizenden langs de breede autobaan naar Gent. Daar zouden treinen beschikbaar zijn om ons verder naar het Zuiden te vervoeren.

In den vallenden schemer bereikte ik de stad. Auto's met Nederlandsche soldaten stonden op het Marktpllein. Ik vernam van hen, hoe de Moerdijkbrug den Mof in handen was gevallen. Over het regiment van vader konden zij mij niets vertellen. Ze vermoedden, dat het achter de Grebbelinie teruggetrokken was. Het laatste wat zij gezien hadden toen zij terugtrokken op Vlaanderen, was het brandende Rotterdam, een reusachtig torenvuur in den nacht boven de effenheid van het Hollandsche land.

In de universiteitsgebouwen, tot vluchtelingen-asyl ingericht, ontmoette ik enkele stadgenooten. Met hen maakte ik den volgenden dag een ondraaglijk lange treinreis naar de Fransche grens. Van 's morgens acht tot 's avonds half-twaalf werden we voortgezeuld in beestenwagens, met immer de dreiging van bombardementen over ons. De hofsteden lagen verlaten in de schaduwkringen der populieren. Menschen wuifden naar ons alsof het reizigers van een pleziertrein gold. We passeerden de geblakerde skeletten van treinen, ruïnes van bruggen en viaducten. In den schemer naar buiten starend, mijn beenen bungelend buiten den wagon, zag ik plotseling rechts van mij het IJsermonument oprijzen. Een lange gestrekte arm met een gebalde vuist leek het, geheven boven de doodenvelden. Ik kon mij niet meer losmaken van dit teeken. Ik zag het voor me dien nacht toen ik op het duistere perron te Adinkerke — waar we 'afgeladen' waren — tusschen de menschenkluwen in mijn deken lag. Zoeklichtbundels speelden hun fantastisch spel langs den hemel. Vliegtuigen zoemden. Op den einder danste een rosse kam van vuur.

Traag gingen de uren. Ik raakte verstijfd van

het liggen op de steenen. Het donker drukte. En aldoo zag ik de gebalde vuist boven de graven der soldaten. De strofen van Van Collems 'Slachtveld' kwamen rondom dat beeld in mij op.

In het daglicht was geen plaats meer voor poëzie. De trein die binnenkwam werd bestormd. Niemand wilde achterblijven. Al worstelend belandde ik in een goederenwagon. We stonden er opeengepakt als zandzakken.

In plaats dat men ons verder naar het Zuiden bracht, werden we opnieuw België ingetrokken. Het front tegemoet, dat snel naderbij kwam, zooals een Fransch officier mij verteld had. Op mijn bagage hangend, dommelde ik in, nu en dan wakker schrikkend van laag overkomende vliegtuigen. In Roesselaere stonden we vijf uur stil. Ambulancetreinen rangeerden. Ik zag het gelaat van een gewonde schuiven langs het getraliede raampje van mijn wagon. Even ontmoetten onze blikken elkaar. Ik voelde dat hij ook het monument gezien moest hebben, zooals ik het gezien had in den vallenden avond, het groote en toch zoo machteloze gebaar van de vuist, samengebalde wanhoop van de doden uit '14-'18.

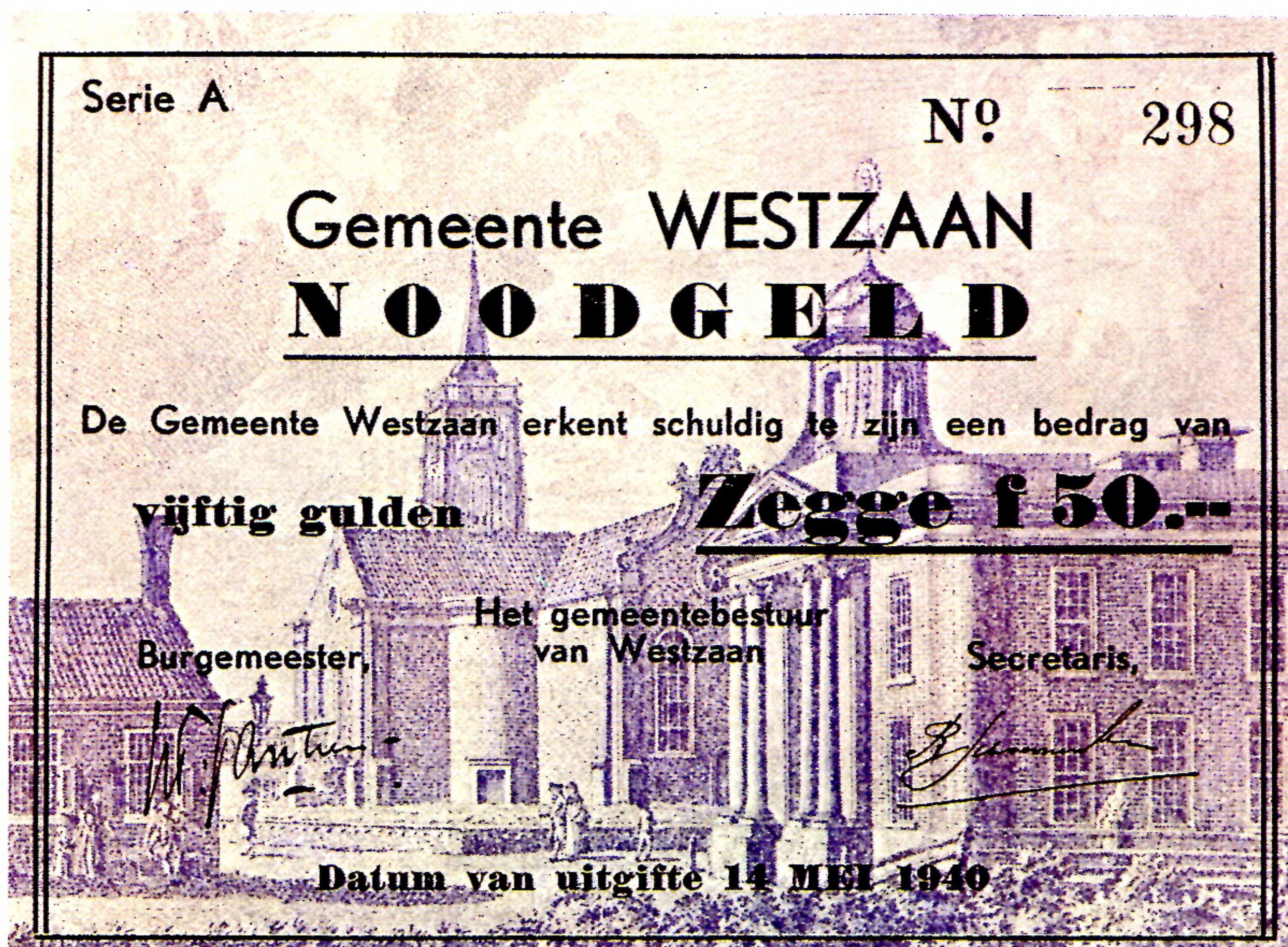
Met een grooten boog reed de vluchtelingentrein wéér naar het Zuiden en bereikte tegen de avond Poperinghe, ongeveer zes kilometer van de Belgisch-Fransche grens. Versuft en verstijfd door het elf uur achtereen op elkander hangen in een afgesloten spoorwagon stonden we op het perron. Het plaatsje was tot in zijn periferie overstroomd met vluchtelingen, die door elkaar krioelden op zoek naar voedsel en onderdak. Ook wij dwaalden door de bochtige straatjes, zonder te weten onder welk dak we den nacht zouden kunnen doorbrengen, tot we op het Marktpllein iemand ontmoetten, die ons een plaats op zijn zolder aanbood. In de vreugde vergaten we onze vermoeidheid: een ruime zolder boven een drukkerij, brood en koffie, water om ons te wasschen. Wat zijn we er nu dankbaar voor! Is onze ontevredenheid niet vaak mateloos geweest? Ik heb hier menschen van 'hun geluk' hooren spreken en dat bestond dan uit een stuk brood, een kop warme thee en een deken — de planken dienen ons tot matras. In deze dagen vinden wij den eenvoud terug, den weg naar het sobere leven.

Uit: 'Doortocht, een oorlogsdagboek 1940—1945', door Bert Voeten. Amsterdam, Contact.

DE NEDERLANDSE CAPITULATIE
EN DE REACTIES

NEDERLAAG EN WANHOOP

LOUIS SINNER

Boven en links: in verscheidene gemeenten die door de oorlogshandelingen geïsoleerd raakten, ontstond een tekort aan betaalmiddelen. De gemeentebesturen gingen daarom over tot het drukken van noodgeld dat alleen plaatselijk geldig was.

Rechts: aanleiding tot de capitulatie van de Nederlandse strijdkrachten was onder andere dit ultimatum aan de stad Utrecht.

Onder: na de capitulatie verscheen in de pers de koers van de Duitse Reichsmark.

In zijn werkkamer op het Algemeen Hoofdkwartier in Den Haag nam de zevenenzestigjarige generaal H. G. Winkelman op 14 mei 1940, 's middags om kwart voor vier, het zware besluit. Rotterdam stond in brand en de stad had gecapituleerd. Door de Duitsers werd Utrecht als tweede Nederlandse stad met een terreurbombardement bedreigd. Het Nederlandse leger vertoonde op steeds meer plaatsen tekenen van ontbinding. De regering en het koninklijk gezin waren in Londen aangekomen en de generaal was als hoogste gezagsdrager in Nederland achtergebleven: hij had van de uitgeweken regering een blanco bestuursopdracht gekregen met als toevoeging dat onnodig bloedvergieten voorkomen moest worden.

Dinsdagmiddag 14 mei meende generaal Winkelman dat de oorlog voor Nederland het punt had bereikt waarop voortzetting 'onnodig bloedvergieten' zou betekenen. Tot zijn twee naaste medewerkers zei hij: 'Nederland, met uitzondering van Zeeland, waar nog andere geallieerde legers vechten, zal capituleren. Waarschuw de Duitse gezant.' Een uur later ging een telexbericht naar alle Nederlandse onderbevelhebbers: alle wapens en munitie moesten worden vernietigd, de

strijd moest worden gestaakt en de plaatselijke commandanten konden onderhandelaars naar de vijand zenden.

's Morgens had de generaal een proclamatie gericht tot het Nederlandse volk, waarin hij het vertrek van koningin en regering naar Engeland had verdedigd. Hij had toen nog vrij optimistisch over de krijgskansen gesproken. Nadat het besluit tot capitulatie was genomen, gaf de generaal een tweede proclamatie uit:

'Duitschland heeft hedenmiddag Rotterdam gebombardeerd, terwijl Utrecht eveneens met vernietiging wordt bedreigd. Ter sparing van de burgerbevolking en ter voorkoming van verder bloedvergieten, meen ik gerechtigd te zijn om aan de daarvoor in aanmerking komende troepen het bevel te geven den strijd te staken. (...)

Ik doe een beroep op de bevolking om door een waardige, ernstige, rustige houding tijdens de bezetting die komen gaat, den eerbied van den vijand af te dwingen.

Door groote overmacht aan de meest moderne middelen is hij er in geslaagd onzen weerstand te breken. Wij hebben ons niets te verwijten gedurende dezen oorlog. Uw houding en die van de troepen was rustig en vastbera-

IN VAN t op- nacht heeft strijd allen d en ke den volgen. nen en in een welke er met n, zijn rechts- ben in aantal Maas is in acht- van zijn

Koers van de Reichsmark:

R.M. 1.50 = f 1.-.

's-GRAVENHAGE, 15 Mei. — Het departement van Financiën maakt in opdracht van den commandant van het Duitse bezettingsleger bekend, dat de door de Duitse autoriteiten in betaling gegeven „Reichskreditkassenscheine" wettig betaalmiddel zijn. De koers van omrekening bedraagt R.M. 1.50 = een gulden.

De Duitse Rijksbankbiljetten dienen tegen denzelfden koers in betaling te worden genomen.

Het giroverkeer, mede door middel van bankchèques, dient zooveel mogelijk normaal te worden uitgevoerd. Het z.g. bankenmoratorium blijft evenwel, ter voorkoming van ongemotiveerde opvraging van gelden, voorshands van kracht.

den, Nederland waardig. Behoudt deze houding, vergeet niet dat gij Nederlanders zijt en dat het Koninkrijk der Nederlanden, al zal het moederland grootendeels door den vijand worden bezet, niet heeft opgehouden te bestaan. Aan het einde van den oorlog zal Nederland weder als zelfstandige, vrije natie opstaan. Leve Hare Majesteit de Koningin!' Nadat deze officiële proclamatie was uitgegeven, wendde generaal Winkelman zich via de radio met een persoonlijk woord tot de Nederlanders: 'Wij hebben de wapens neer moeten leggen omdat het niet anders kon. Allen waren wij vastbesloten ons vaderland te verdedigen tot het uiterste. Welnu, ik, die als opperbevelhebber van Land-en-Zeemacht alle

gers de Nederlandse tegenstand vermorzelden, dan nog had men zich doorgaans getroost met de hoop dat het elders in Nederland beter ging. Men achtte het algemeen bijzonder vernederend dat de vaderlandse verdediging binnen vijf dagen was gebroken. Daarom ging men naar een zondebok zoeken en weldra had men méér dan één schuldige gevonden. Het eerste 'verzetslied' werd geboren: *Nederland is gevallen door verraad Engeland kwam natuurlijk weer te laat En die gore Duitse ploert Die op kleine landjes loert Heeft Nederland overwonnen door verraad.* De schuld was dus bepaald: niet Nederland

Bij de mensen die zich persoonlijk bedreigd voelden — joden, politici, journalisten, kunstenaars en anderen — waren er die de verschrikking niet wilden afwachten: ongeveer tweehonderdvijftig mensen kozen dinsdagmiddag 14 mei vrijwillig de dood. Deskundigen schatten het aantal die middag mislukte zelfmoordpogingen op enkele duizende. Andere Nederlanders begonnen hun boekencast te ontdoen van alle lectuur die anti-nazi of pro-Engels was. In de grote steden verdwenen karrevrachten met boeken kranten en zelfs Engelse woordenboeken in de gracht. Miljoenen Nederlanders voelden zich weerloos en verlaten. Men verwachtte over het algemeen dat de Duitsers onmiddellijk zouden

Aan de Commandant te Utrecht.

De Nederlandsche Verdedigingsstelling aan de Grebbe is ingenomen! In de meerderheid zijnde Duitse strijdkrachten zijn paraat, van het Oosten, Zuid-Westen en Zuiden onder gelijktijdigen inzet van sterkste Pantser- en Luchtstrijdkrachten (Bommenwerpers en Stuka's) de stad Utrecht in te vallen.

Hierdoor vorder ik den Commandant te Utrecht op, den doellozen strijd op te geven en de stad over te geven om de stad zelf en de inwoners het lot van Warschau te besparen.

Ik vorder U op, Uwe onvoorwaardelijke overgave te seinen (Frequenz 1102 kHz, Roëpteeken: hol).

Anders zou ik tot mijn spijt gedwongen zijn de stad Utrecht als Vesting te beschouwen en den aanval onder inzet van alle militaire middelen te beginnen.

De verantwoording voor alle daaruit voortkomende gevolgen ligt uitsluitend bij U.

De Duitse Opperbevelhebber.

14 Mei 1940

berichten ontving, ik wist met volstrekte zekerheid dat dit uiterste vandaag was bereikt. Onze soldaten hebben gestreden met een moed die onvergetelijk zal blijven. Maar de strijd was te ongelijk. Bij duizenden zijn zij gevallen voor de vrijheid van Nederland...' De korte radiotoespraak van generaal Winkelman — in heel Nederland zat men in die dagen aan het radiotoestel gekluisterd — bracht dinsdagmiddag een bijna volledige verbijstering over Nederland. Zowel in het toen reeds bezette als in het nog onbezette Nederland hadden slechts weinig mensen een min of meer realistische kijk op de oorlog in Nederland. Ook al had men in het eigen gebied gezien hoe onverbiddelijk de Duitse le-

had gefaald, maar de landverraders hadden het dapper vechtende leger in de rug aangevallen; Engeland was in gebreke gebleven en de minderwaardige Duitsers hadden van dat alles misbruik gemaakt. Een tweede woedegolf richtte zich op koningin en regering, die naar het veilige Engeland waren gevlucht en het arme vaderland met de ellende hadden laten zitten.

Naast de reacties van Nederlanders die zich meer bekocht dan bedreigd voelden, kwamen de woorden en de daden van een paar honderd duizend Nederlanders die geen tijd hadden om zich kwaad te maken omdat zij wisten of meenden te weten — dat de nazi's met hen een rekening hadden te vereffenen.

Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie

Boven: generaal Winkelman, die na de aanval op Rotterdam tot capitulatie besloot.

Onder: een triest beeld uit de uren direct na de capitulatie: een Fokker G-1, door het eigen personeel in brand gestoken.

Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie

beginnen met al de wandaden waarover men in de jaren daarvoor had gehoord. Nog voor het Duitse leger Amsterdam binnentrok, werd er al verteld dat er 's avonds een pogrom in de jodenbuurt zou worden gehouden. Doordat er vervolgens zeer geordende en gedisciplineerde Duitse troepen verschenen, die hun uiterste best deden om beleefd en voorkomend te zijn, ging er door heel Nederland al vrij spoedig een zucht van verlichting. Wel begonnen de Duitsers onmiddellijk grote voorraden koffie en chocolade in te slaan, maar ze betaalden alles netjes en menig winkelier zag, niet tot zijn ongenoegen zijn door de crisis onverkoopbare voorraden snel wegslinken.

BALANS VAN VUF DAGEN

MAJOOR E. H. BRONGERS

Na vijf dagen strijd had het gros van het Nederlandse leger de wapens moeten neerleggen. 2032 Nederlandse militairen waren gesneuveld voor onze onafhankelijkheid. Over de vijandelijke verliezen zijn nimmer betrouwbare cijfers bekend gemaakt. Om die verliezen te camoufleren transporteerde men de meeste doden onmiddellijk naar Duitsland. Daar de Duitsers bij hun capitulatie in 1945 vele documenten vernietigden, konden ook na de oorlog geen nadere gegevens worden bemachtigd. Overigens is het wel zeker dat voor de inval in Nederland een hoge tol is betaald. De zwaarste slag kreeg de vijandelijke luchtmacht te incasseren. Volgens Nederlandse telling werden 525 toestellen vernietigd of neergehaald. Gaan we af op de onvolledige Duitse gegevens, dan bedraagt dit aantal 303. De Duitse luchtransportvloot werd hierbij gedecimeerd. Werner Haupt schrijft in *'Sieg ohne Lorbeer'* onder meer: 'Kolonel Morzik voert bij het begin van het offensief het bevel over 430 transportvliegtuigen. In de avond van de tiende mei liggen daarvan 280

uitgebrand tussen de kust en de Duitse grens.' Voorts had de onverwachte nederlaag van de enige Duitse luchtlandingsdivisie rondom Den Haag verstrekende gevolgen. Van de 1600 krijgsgevangenen die hier de Nederlandse troepen in handen vielen, konden er met de schepen 'Phrontis' en 'Texelstroom' nog juist op tijd 1200 naar Engeland worden afgevoerd. De vijand was zeer verbolgen over het verlies van dit kostbare keurkorps. Hitler verloor alle belangstelling voor zijn luchtlandingsstroepen, waardoor het nieuwe wapen sterk in zijn ontwikkeling werd afgeremd, tot voordeel van de geallieerden. De voorgenomen invasie in Engeland, de operatie *Seelöwe*, werd vooral door de verliezen aan transportvliegtuigen een zeer riskante onderneming. In een door de *Studiengruppe Geschichte des Luftkrieges* uitgegeven werk wordt gezegd: 'De hoge verliezen aan mensen en materieel die de actie om Den Haag tot een mislukking stempelden, waarschuwden de legerleiding voor te verstrekende bedoelingen bij latere voornemens als *Seelöwe*, Malta en Gibraltar.'

Verder was door de Nederlandse tegenstand een regeringscapitulatie voorkomen; vele schepen van koopvaardij en marine konden ontsnappen en aan de oorlogvoering blijven deelnemen; grote hoeveelheden goud van de Nederlandse Bank konden in veiligheid worden gesteld.

Dit alles was te danken aan de weerstand van onze verwaarloosde, slecht geoefende, dikwijls verguisde en vaak inferieur bewapende strijdkrachten. Er is in Nederland soms extreem kritisch geoordeeld over de gevechten. Met een merkwaardige voorkeur werden dan meestal die gevallen uitvoerig uitgesponnen waarbij van laakbaar gedrag sprake was geweest.

Zeker zijn er zulke gevallen aan te wijzen, zoals in elke strijd. Beschouwen we echter het Nederlandse leger als geheel, dan dient gezegd te worden dat het, gegeven de zeer moeilijke situatie, zeker niet minder moedig is opgetreden dan de legers van de andere landen die in de lente van 1940 in de strijd betrokken waren.

Waren schaamte, woede, vrees of haat de voornaamste gevoelens die ons beheersten, toen in de avond van de veertiende mei 1940 bekend werd dat het Nederlandse leger had gecapituleerd? Het is moeilijk dit achteraf, na meer dan twintig jaar precies vast te stellen. Ik heb die avond enkele uren doelloos door verduisterd Amsterdam rondgedwaald om tenslotte te belanden in een volkskroegje ergens in de binnenstad.

Er hingen een paar mannen zwijgend tegen de tapkast. De radio stond nog op Hilversum afgestemd, maar uit de luidspreker kwam alleen het eentonige tik-tak van het pauzeteken, af en toe onderbroken door een zenuwachtige mannenstem, die in een soort steenkool-Duits telkens weer het noodlottige bericht van de capitulatie herhaalde.

'Zet dat ding af, verdomme!' zei een der mannen. De kastelein voldeed zwijgend aan het verzoek. Even later zei hij: 'Je kan je nou wel kwaad maken, Willem, maar wat schiet je daar mee op? We zijn verkocht en verraje. Afijn, de rotzooi is voor ons tenminste afgelopen.' Waarmee hij waarschijnlijk een vrij nauwkeurige analyse gaf van de overheersende gevoelens bij de meerderheid van het Nederlandse volk: de ramp had zich voltrokken, wij

TERUG TOT DE ORDE VAN DE DAG

waren verslagen, maar we konden tenminste weer overgaan tot de orde van de dag. De volgende avond — die morgen waren in eindeloze rijen van grauwe auto's de Duitse troepen de stad binnengetrokken — vermeldt de krant onder elkaar het overlijden van professor mr. W. A. Bongers, hoogleraar in de criminologie en de sociologie aan de Universiteit van Amsterdam, dr. Menno ter Braak, letterkundige te 's-Gravenhage, en dr. E. Boekman, wethouder der gemeente Amsterdam, drie prominente Nederlanders, die vrijwillig de dood hebben verkozen boven het leven in een door Hitlers knechten geregeerd Nederland. Voor hen is het afgelopen. Voor ons, levenden, is het allerm minst afgelopen.

Er staat trouwens in diezelfde krant nog een ander bericht. Dit:

Door een betreuenswaardig misverstand is hier en daar de opvatting ontstaan, dat de omgang tussen Duitse militaire personen en het Nederlandsche publiek ongewenscht of zelfs verboden is. Daartegenover moet worden vastgesteld, dat voor een dergelijke maatregel niet

de geringste reden aanwezig is. Veeleer kan met voldoening worden geconstateerd, dat onmiddellijk na het staken der vijandelijkheden normale en in vele gevallen zeer vriendschappelijke betrekkingen tussen de Duitse militairen en de burgerbevolking zijn tot stand gekomen.

Wie dit 'betreuenswaardige misverstand' heeft geconstateerd is wel duidelijk en wat de bedoeling van dit bericht is kan iedereen met z'n klompen aanvoelen, want er zijn op dat moment bepaald niet veel Nederlanders die er behoefte aan hebben vriendschappelijke betrekkingen aan te knopen met de soldaten van Hitlers leger, de trouwe volgelingen van Anton Mussert daargelaten. Maar aan de andere kant is het doodgewoon een kwestie van even aan elkaar gewend raken. Met een beetje goede wil kan je zo redeneren, dat die Duitse soldaten ook maar jongens zijn, die ze gestuurd hebben om de kastanjes uit het vuur te halen. De rotzooi is voor ons afgelopen. De oorlog gaat door, maar het beste is je kop in het zand te steken.

(Fragment uit *'Den Vaderlant Getrouwe'*, schrijver van het verhaal: Evert Werkman, De Arbeiderspers, Amsterdam.)